

Kalkınma

**KÜRESEL MALİ KRİZ VE REEL
SEKTÖRE MUHTEMEL ETKİLERİ**

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MÜDÜRLÜĞÜ

**Ekim 2008
ANKARA**

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

**KÜRESEL MALİ KRİZ VE REEL SEKTÖRE
MUHTEMEL ETKİLERİ**

Hazırlayanlar:

**Oktay KÜÇÜKKİREMITÇİ (Müdür)
Ömür GENÇ (Müdür Yrd.)
Mustafa ŞİMŞEK (Müdür Yrd.)
Mehmet Emin KARACA (Kıdemli Uzman)
Bayram Ali EŞİYOK (Kıdemli Uzman)**

EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MÜDÜRLÜĞÜ

**Ekim 2008
ANKARA**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Giriş.....	1
1. Reel Kesimin Finansal Krizden Etkilenmesi	2
2. Küresel Finansal Krizin Dış Ticaret Yapısından Hareketle Reel Sektörü Etkilemesi ..	9
3. İmalat Sanayinin Performansı ile İlgili Göstergeler.....	14
4. Dış Şoklar Karşısında İmalat Sanayinin Sektörel Profili	23
5. Genel Değerlendirme	32

GİRİŞ

Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'den başlayan ve daha sonraki süreçte Avrupa'ya da yansıyan küresel krizin temelinde mortgage piyasasına ilişkin sorunlar yer almaktadır. Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar küresel mali krizin temel nedenlerini oluşturmaktadır.

Kriz her ne kadar başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıksa da takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüştür. ABD'de 2007 yılında, finans ve sigorta, gayrimenkul, inşaat ve madencilik sektörü başta olmak üzere toplam dört sektörün büyüme hızının yavaşlamasıyla genel ekonominin büyüme hızı da yavaşlamıştır. Ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olan reel sektör, mortgage krizinden olumsuz etkilenmiş ve faiz oranlarındaki değişim kredi piyasasında daraltıcı etki yaparak, kredi piyasasında 2006 yılında yüzde 13.2 oranında artış sağlanırken, 2007 yılında bu oran yüzde 4.8 olarak gerçekleşmiştir. Yatırımcıların risk almadan kazanç elde etme isteği maliyeti düşük, kolay kredi imkânlarına bağlı olarak tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz kredi genişlemesine neden olarak sistemin kırılganlığını artırmıştır. ABD'de subprime borçlularının ödeme güçlüğüne düşmesi ile tetiklenen kriz, bu kırılganlıklarla birlikte büyümüştür.

Uluslararası finans krizinin başlangıcı olarak kabul edilen Ağustos 2007 tarihinden bu yana ABD'de batan banka sayısı 13'e ulaşmıştır. Banka iflasları 2008 yılında hızlanmış ve sadece bu yıl 11 banka iflas etmiştir.

FED, 2007'de başlayan dalgalanma sürecinde 3'üncü defa politika değişikliğine giderek, gösterge ve iskonto faiz oranlarını yeniden düşürmeye başlamış ve çeşitli kanallarla piyasaya likidite desteğinde bulunmuştur. İskonto faiz haddindeki indirime rağmen sistemin eski işleyişine dönmemesi, kuruluşların birbirine borç vermekte tereddüt etmeye devam etmesi üzerine FED, gösterge faiz oranlarında indirime gitmeye başlamıştır. Federal Açık Piyasa Kurulu yüzde 5.25 düzeyinde olan gösterge faizini 7 defada yüzde 2'ye indirmiştir. FED, finansal dalgalanmanın etkilerini en aza indirmek amacıyla birçok yeni likidite sağlama

kolaylıkları oluşturmuş ve mevcut uygulamalar ile operasyonlarda önemli değişikliklere gitmiştir.

ABD, zor durumdaki şirketleri iflastan kurtarmak için Kongre'den 700 milyar dolarlık bir paket çıkararak, iki yıl içinde, herhangi bir mali kuruluşun ödenemeyen borçlarının devralınması için hükümete geniş yetki vermiştir. Bunun, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan bu yana en büyük mali kurtarma planı olduğu, krizin ABD'ye toplam maliyetinin bu tutarla sınırlı kalmayacağı ve 1.8 trilyon dolara ulaşabileceği kaydedilmektedir.

Bu çalışmada küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ve özellikle reel sektör açısından ortaya çıkabilecek riskler dış borçlar, performans göstergeleri, ihracat ve ithalat fazlası veren sektörlerden hareketle yurtiçi ve yurtdışı talepteki değişimlerin muhtemel etkileri ile girdi çıktı analizi temelinde imalat sanayinin sektörel bazda üretim, ihracat, ithalat, talep değişimi ve dahilde işleme rejimi açısından irdelenmektedir.

1. REEL KESİMİN FİNANSAL KRİZDEN ETKİLENMESİ (*)

Bu bölümde özel sektörün ve reel kesimin finansal krizden etkilenme düzeyi ve etkilenme mekanizmaları incelenecektir. Buradan hareketle, döviz kuru ve uluslararası faiz oranları değişimleri neticesinde özel sektörün bu değişimlerden ne şiddette etkileneceği araştırılacaktır.

Bunu belirleyebilmek amacıyla da özel sektörün dış borç vade dağılımı, dış borcun sektörel dağılımı, dış borcun sabit ve değişken faizli ayrımı ve maliyetleri ile döviz pozisyonları analiz edilecektir.

Dış Borçların Dağılımı:

Toplam dış borç stoku, 2008 Haziran sonu itibariyle 284.4 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 2008 Haziran itibariyle finansal kesim dahil olmak üzere özel sektör dış borcunun toplamı 190.5 milyar USD olup, bu tutarın 47.8 milyar USD'lik kısmı kısa vadeli (toplamın yüzde 25'i), 142.7 milyar USD'lik kısmı ise orta ve uzun vadelidir (toplamın yüzde 75'i). Özel sektörün kısa vadeli borçlarının 28.0 milyar USD'lik kısmı bankacılık kesimi dışındaki şirketlere aittir.

(*) Çalışmada kullanılan veriler TCMB tarafından yayınlanan Uluslararası Yatırım Pozisyonu Ağustos Ayı Raporu ve Finansal Kesim Dışındaki Kesimlerin Dış Borç Profili yayınları ile Hazine Müsteşarlığı'ndan elde edilmiştir.

Özel sektör borcunun faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında ise, toplam borcun 124.6 milyar USD'lik kısmının reel sektöre (toplamın yüzde 65'i), 65.9 milyar USD'lik kısmı ise finansal kuruluşlara aittir.

Özel Sektör Borçlarının Kur Riskinden Etkilenmesi:

Döviz kurunda meydana gelecek bir artışın, öncelikle şirketlerin kullanmış oldukları kredilerin Türk Lirası karşılığını arttıracığı ve bu nedenle de şirketlerin pasif kalitesi ve kârlılık yapısı üzerinde olumsuz bir etki meydana getireceği açıktır. Ancak, burada ortaya çıkan zararın, direkt olarak şirketlerden kur artışı tutarında bir nakit çıkışına neden olmayacağı da dikkate alınmalıdır. Şirketlerin döviz cinsinden borçlarının piyasadaki döviz kuru kullanılarak değerlendirilmesi neticesinde meydana gelen borç artışı kurun piyasadaki anlık fiyatı ile ilgili bir değere ulaşacaktır, asıl önemli olan fiili borç ödeme anında kurların hangi düzeyde olacağıdır.

Bir diğer nokta olarak, özel sektör firmalarının (bankalar hariç) döviz varlık ve borçlarını aylık olarak evaluasyona tabi tutmadıkları, bu nedenle de şirketlerin Eylül sonu itibarıyla açıklayacakları bilançolarda kurun etkisinin görülmeyeceği, kur etkisinin en net olarak muhtemelen yıl sonu bilançolarında (kur yüksek düzeylerde seyrederse) görüleceği de hatırlanmalıdır.

Yukarıda belirtilen noktalardan hareketle, özel sektörün uzun vadeli borç stokunun düzeyi ve sektörlere dağılımı kadar borcun vadeye kalan sürelerine göre dağılımı da önem taşımaktadır.

Özel sektör borcunun sektörlere ve vadelerine kalan süreye göre dağılımı Tablo 1'de verilmektedir^(**). Burada hizmetler sektörünün tüm kalemleri değil, sadece önemli büyüklükler gösteren kalemlerine yer verilmiştir:

Tablodan görüleceği gibi özel sektörün toplam 140.4 milyar USD tutarındaki orta ve uzun vadeli borcunun 45.8 milyar USD'lik kısmı bankacılık kesimine (yüzde 33) , 29.4 milyar USD'lik kısmı imalat sanayi, 4 milyar USD'lik kısmı madencilik ve 6 milyar USD'lik kısmı da enerji olmak üzere 39.8 milyar USD'lik kısmı sanayi sektörüne (yüzde 28) ve 54.6 milyar USD'lik kısmı ise hizmetler sektörüne (yüzde 39) aittir.

(**) Çalışmadaki borç verileri uzun vadeli borçları kapsamakta olup, bankalar tarafından yapılan bildirimlere dayandığından, toplam orta+uzun vadeli borç tutarı ile dağılımı verilen borç tutarları arasında küçük farklılıklar olabilmektedir.

Tablo 1: Özel Sektör Borçlarının Sektörlere Göre Vade Dağılımı
(Temmuz 2008, Milyon USD)

SEKTÖRLER	1 - 12 AY	13 - 24 AY	24 AY+	TOPLAM
TOPLAM	39,912	22,877	77,646	140,435
FINANS SEKTÖRÜ	14,810	6,311	24,689	45,810
BANKALAR	7,310	4,180	21,718	33,208
BANKACILIK DIŞI FİNANSMAN KURULUŞLARI	7,500	2,131	2,971	12,602
REEL SEKTÖR	25,102	16,566	52,957	94,625
TARIM SEKTÖRÜ	97	52	113	262
SINAI SEKTÖRLER	10,318	8,148	21,300	39,766
Madencilik ve Taşocakçılığı	571	530	2,715	3,816
İmalat	8,882	6,445	14,031	29,358
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	1,824	2,218	1,815	5,857
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	1,157	671	1,585	3,413
Deri ve Deri Ürünleri İmalatı	72	15	11	98
Ağaç Ürünleri İmalatı	131	177	306	614
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İm.; Basım ve Yayım	369	278	543	1,190
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ür. ve Nükleer Yakıt İm.	30	27	133	190
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	732	337	915	1,984
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	373	243	394	1,010
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	380	216	1,141	1,737
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	1,603	945	3,588	6,136
Makina ve Teçhizat İmalatı	581	388	664	1,633
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	636	170	1,184	1,990
Ulaşım Araçları İmalatı	880	689	1,400	2,969
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	114	71	352	537
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	865	1,173	4,554	6,592
HİZMETLER SEKTÖRÜ	14,687	8,366	31,544	54,597
İnşaat	2,436	1,281	3,739	7,456
Toptan ve Perakende Ticaret, Onarım	3,625	1,342	3,556	8,523
Oteller ve Lokantalar	830	632	1,762	3,224
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	2,044	1,350	11,954	15,348
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	4,810	3,072	8,083	15,965

İmalat sanayi içinde belirgin ölçüde yüksek borçluluk gösteren bir sektör göze çarpmamakla birlikte, ilk iki sırada 5.9 milyar USD ile Gıda İçki ve Tütün sektörü, ikinci sırada ise 3.4 milyar USD ile Tekstil sektörü yer almaktadır.

Hizmetler sektöründe ise en yüksek borçluluğa sahip sektörler 16.0 milyar USD ile Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri sektörü ve 15.3 milyar USD ile Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme sektörüdür.

Özel sektör borcunun vadesine kalan süreye göre dağılımına bakıldığında 140.4 milyar USD tutarındaki borcun 39.9 milyar USD'lik kısmının (yüzde 29) Temmuz 2008 – Temmuz 2009 dönemini kapsayan bir yıllık süre içinde vadesinin geldiği görülmektedir. Bu tutarın 14.8 milyar USD'lik kısmı bankacılık kesimine aitken, reel sektör içinde sanayi sektörünün 25.1 milyar USD'lik (imalat sanayii 10.3 milyar USD) tutara hizmetler sektörünün ise 14.7 milyar USD'lik bir tutara sahip olduğu görülmektedir.

Finansal kriz neticesinde özel sektör borcunun olası bir “şok” kur artışına maruz kalacak kısmı bir yıl içinde vadesi gelecek olan bu yaklaşık 40 milyar USD'dir. Ayrıca, döviz likit gereksinimi olarak da ihtiyaç duyulacak tutar da yine bu 40 milyar USD olacaktır.

Buna ek olarak özel sektörün kısa vadeli borçları da düşünüldüğünde, (bu borçların tamamının yenilenmeyeceği ve ödeneceği varsayımıyla) 47.8 milyar USD'lik kısa vadeli borç geri ödemesi yapılacaktır. Bu tutarın 28.0 milyar USD'lik kısmı reel sektöre aittir. Dolayısıyla, 1 yıllık dönem içinde kısa vadeli borçların tamamının da yenilenmeden geri ödeneceği varsayılırsa, özel sektörde geri ödenmesi gereken borç tutarı 87.7 milyar USD'dir. Bu toplamın 53.1 milyar USD'lik kısmı reel sektör tarafından ödenecektir.

Mevcut durumda bankaların döviz pozisyonlarında önemli bir açık bulunmaması nedeniyle büyük bir döviz talebinde bulunmayacakları ve Merkez Bankası'nın 77 milyar USD'lik, bankaların ise yaklaşık 40 milyar USD'lik döviz rezervleri dikkate alındığında; özel sektör ve bilhassa reel sektör borcunun servisinde bir sorun olmayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, anlık kur değişimlerinin ve genel olarak döviz kuru volatilitésinin özel sektör borcunun görece küçük bir payını da etkileyeceği dikkate alınmalıdır. Bu noktada, risk olabilecek unsur döviz kurunun yüksek bir platoya tırmanması ve bu platoda direnç göstermesidir. Bu durumda, reel sektör borcunun tamamı bu artışa maruz kalacağından, tüm sektörlerde finansman giderleri kaleminde kalıcı artışlar meydana gelecektir.

Özel Sektör Borçlarının Faiz Riskinden Etkilenmesi:

Uluslararası finansal piyasalarda yaşanan krizin bir diğer beklenen etkisi de genel olarak kredi hacminde beklenen daralmadır. Gerek bankaların zararlar nedeniyle girdikleri likidite sıkışıklığı gerekse de global bazda görülen güvensizlik

neticesinde beklenen etkilerden bir diğeri de (bütün dünya merkez bankalarının gerçekleştirdikleri faiz indirimlerine karşın) genel faiz hadlerinde meydana gelebilecek artışlardır.

Bu nedenle özel kesim dış borcunun faiz değişimlerine karşı hassasiyetini görebilmek ve mevcut durumdaki borç faizlerini görebilmek amacıyla Tablo 2 hazırlanmıştır.

Tablo 2'den görüldüğü gibi özel sektörün kullandığı kredilerin yüzde 31'i sabit, yüzde 69'u ise değişken faizlidir. Kullanılan kredilerin önemli bir bölümü (yüzde 94) EUR ve USD cinsinden kullanılan kredilerden oluşmakta olup, USD cinsinden borçlanılan kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 61'dir.

Borçlanma kompozisyonuna bakıldığında; bankacılık sektörünün daha fazla sabit faizli borçlanma yoluna giderken (toplam borçlarının yüzde 35.7'si) reel sektörün sabit faizli borçlarının toplam borçları içindeki payının yüzde 28.7 olduğu görülmektedir.

Bankacılık kesimi reel sektöre nazaran, sabit faizli USD kredilerde 2.4 ve EUR kredilerde yaklaşık 2 puan daha ucuza borçlanmıştır. Bilhassa USD değişken faizli kredilerde de bankacılık kesiminin reel sektörün yarısından da küçük bir spreadle borçlanırken (yüzde 1.1'e karşılık yüzde 2.4), EUR kredilerde reel sektörün ödediği spread bankacılık kesiminin altındadır (yüzde 2.2 ye karşılık yüzde 2.4).

Sektörler itibariyle bakıldığında, imalat sanayiinde sabit faizli borçlanma faizlerinin tüm sektörlerde USD kredilerde EUR kredilere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. USD sabit faizle borçlanan sektörler arasında en yüksek maliyeti ödeyen sektörler Ağaç Ürünleri, Ulaşım Araçları İmalatı ve Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler sektörleridir. EUR sabit faizli kredilerde ise en yüksek maliyetle borçlanan sektörler Ağaç Ürünleri İmalatı ve Deri ve Deri Ürünleri İmalatı sektörüdür. Ağaç Ürünleri İmalatı sektörünün değişken faizli borçlanmalarda hem USD hem de EUR bazında en yüksek spread'i ödeyen sektör olduğu (yüzde 3.8) dikkati çekmektedir.

Hizmetler sektöründe ise ağırlıklı olarak değişken faizli borçlanmanın gerçekleştirildiği görülmektedir (toplam borçların yaklaşık yüzde 70'i). Alt sektörler bazında önemli farklılıklar görülmekte olup, örneğin; Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme sektöründe borçların yüzde 85'i değişken faizli yapılmışken, Eğitim

sektöründe değişken faizli borçlanma oranı yüzde 40'dır. USD kredilerde en yüksek sabit faizi yüzde 7.6 ile Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler sektörü ödemekte iken, EUR kredilerde en yüksek sabit faizli borçlanma Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme sektörünce gerçekleştirilmiştir. Değişken faizli EUR kredilerde, eğitim sektörünün ödediğı yüzde 5.4'lük spread düzeyi dikkati çekmektedir.

Tablo 2: Özel Sektörün Kullandığı Kredilerin Faiz ve Para Cinslerine Göre Sektörel Dağılımı (Temmuz 2008, Milyon USD)

SEKTÖRLER	USD Krediler			EUR Krediler	
	St. Faizli Kredi Payı (%)	Sabit Faiz Ortalaması	Spread Ortalaması	Sabit Faiz Ortalaması	Spread Ortalaması
TOPLAM	31.1	6.7	2.2	6.2	2.2
FİNANS SEKTÖRÜ	36.2	5.9	1.5	5.0	2.0
BANKALAR	35.7	4.4	1.1	4.4	2.4
BANKACILIK DIŞI FİNANSMAN KURULUŞLARI	37.3	6.3	2.1	5.1	2.0
REEL SEKTÖR	28.7	6.8	2.4	6.3	2.2
TARIM SEKTÖRÜ	32.1	7.2	1.7	6.2	2.1
SINAI SEKTÖRLER	26.9	6.7	2.2	6.1	2.1
Madencilik ve Taşocakçılığı	30.2	6.6	2.7	6.4	2.1
İmalat	28.9	6.8	2.1	6.0	2.0
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	22.4	6.4	1.9	5.8	2.1
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	38.9	6.8	1.8	6.2	1.7
Deri ve Deri Ürünleri İmalatı	40.2	6.8	2.6	7.0	1.8
Ağaç Ürünleri İmalatı	44.4	7.6	3.8	7.5	3.8
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ür. İmalatı; Basım ve Y.	25.4	6.6	2.0	5.8	2.0
Kok Kömürü, Rafine Petrol Ür. ve Nükleer Yakıt İm.	19.3	6.3	1.7	6.3	1.4
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	39.6	6.7	2.2	5.7	2.2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	47.6	6.6	2.3	5.5	2.0
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	18.2	7.3	2.3	6.8	2.7
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	20.4	6.6	2.3	5.8	2.1
Makina ve Teçhizat İmalatı	31.7	6.8	2.4	6.0	2.0
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	29.4	6.2	2.4	5.8	2.2
Ulaşım Araçları İmalatı	33.6	7.6	2.8	6.4	2.1
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	50.4	7.0	2.9	6.2	2.0
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Ür. ve Dağıtım	16.2	6.6	2.9	5.9	2.8
HİZMETLER SEKTÖRÜ	29.9	6.9	2.7	6.5	2.4
İnşaat	32.2	7.4	3.1	6.5	2.3
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıt, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının onarımı	47.1	6.9	2.4	6.1	2.0
Oteller ve Lokantalar	49.5	7.0	3.4	6.5	3.3
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	16.3	6.2	2.3	7.6	2.8
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	28.1	6.8	2.7	6.1	2.5
Eğitim	60.8	7.1	3.9	6.5	5.4
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	25.0	7.6	3.4	6.0	2.6

Görüldüğü gibi, özel sektör borçlanması ağırlıklı olarak değişken faizli ve USD üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle uluslararası, piyasalarda meydana gelen faiz yükselmeleri özel sektörü olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak, dünya genelinde beklenen ekonomik daralmaya karşı bilhassa gelişmiş ülke merkez bankalarının tepkisinin faizleri düşürmek ve düşük düzeyde tutma yönünde olması ve uluslararası piyasalarda güvenin tesis edilmesi ile likiditenin artması durumunda, değişken faizler özel sektör firmaları için bir avantaj da yaratabilecektir. Mevcut trendlere bakıldığında, kredi faizlerinin bir süre daha yüksek seviyelerde devam edeceği anlaşılmaktadır.

Finansal Kesim Dışındaki Sektörlerin Döviz Pozisyonu

Genel olarak reel sektörü kapsayan finansal kesim dışındaki sektörlerin döviz pozisyonu Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3: Finansal Kesim Dışındaki Sektörlerin Döviz Pozisyonu (Mart 2008, Milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007-12	2008-03
VARLIKLAR	30,980	38,659	45,701	63,426	77,864	80,832
Mevduat	19,958	24,565	30,890	45,452	54,834	55,377
Menkul Kıymetler	920	1,306	1,035	933	830	898
İhracat Alacakları	5,158	7,005	6,721	9,584	12,009	14,154
Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	4,945	5,783	7,056	7,457	10,191	10,403
YÜKÜMLÜLÜKLER	50,759	59,006	72,383	100,047	138,843	154,584
Nakdi Krediler	44,204	49,603	61,348	88,275	124,250	138,905
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	18,158	20,457	26,429	34,804	46,305	51,666
Bankalar	12,664	14,245	20,796	24,744	32,787	39,424
Banka Dışı Finansal Kuruluşlar	0	0	0	4,869	8,220	8,706
TMSF'ye Devrolunan Takipli Krediler	5,494	6,213	5,633	5,191	5,298	3,536
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	26,046	29,146	34,919	53,471	77,945	87,239
Kısa Vadeli	1,595	1,446	1,188	1,383	1,626	1,761
Uzun Vadeli	24,451	27,700	33,731	52,088	76,319	85,478
Vadeye kalan süre 1 yıldan az	0	0	0	0	0	21,708
Vadeye kalan süre 1 yıldan fazla	0	0	0	0	0	63,770
İthalat Borçları	6,555	9,403	11,035	11,772	14,593	15,679
Kısa Vadeli	6,297	9,088	10,674	11,354	14,085	15,145
Uzun Vadeli	258	315	361	418	508	534
Vadeye kalan süre 1 yıldan az	0	0	0	0	0	193
Vadeye kalan süre 1 yıldan fazla	0	0	0	0	0	341
Net Döviz Pozisyonu	-19,778	-20,347	-26,682	-36,621	-60,979	-73,752
Kısa Vadeli Varlıklar						70,429
Kısa Vadeli Yükümlülükler						71,843
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu						-1,414

Tablo 3'den görüldüğü gibi 2003 yılından itibaren reel sektörün döviz pozisyon açığı (ağırlıklı olarak döviz borçlanmaları neticesinde) giderek artış göstermiştir. Bu dönemde reel sektör döviz varlıkları 50 milyar USD civarında artış göstermişken, yükümlülüklerdeki artış 105 milyar USD civarındadır. Bunun bir sonucu olarak da 2008 yılının Mart ayı itibariyle reel sektör döviz pozisyon açığı 73.8 milyar USD civarına yükselmiştir.

Tablonun altında bilgi olarak da verildiği gibi, burada asıl önemli nokta, kur yükselmesi neticesinde kısa vadede bu açık pozisyondan kaynaklanan döviz likiditesi talebinin düzeyidir. Reel sektörün 1 yıldan kısa vadeli varlıklarının yükümlülükleri ile yaklaşık olarak eşit düzeyde olduğu görülmektedir.

Çalışmanın özel sektör borçlarının analizi bölümünde belirtilen noktaya ek olarak, buradan reel sektörün 2009 Mart ayına kadar olan dönemde dış yükümlülüklerini döviz alacakları ile karşılama kapasitesinde olduğu görülmektedir. Döviz pozisyon açığı nedeniyle kur yükselmeleri reel sektörün finansman giderlerini arttırarak kârlılıklarını olumsuz yönde etkileyecek, ancak, yükümlülükleri yerine getirme konusunda bir sorun ortaya çıkmayacaktır.

2. KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN DIŞ TİCARET YAPISINDAN HAREKETLE REEL SEKTÖRÜ ETKİLEMESİ

ABD konut piyasasından hareketle çıkmış olan ve büyük bir hızla Avrupa'ya yayılan küresel finansal krizin Türkiye'ye en önemli yansımalarının reel sektör üzerinden olacağı düşünülmektedir.

Türkiye yüksek cari açık ve finansman ihtiyacı nedeniyle global finans piyasalarındaki dalgalanmalardan en fazla etkilenebilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası sermayenin risk alma iştahındaki zayıflama nedeniyle ülkemize olan yabancı sermaye girişi azalacak ve bunun sonucu olarak son yıllarda büyük oranda dış kaynağa bağlı bir gelişim gösteren büyüme hızımız yavaşlayacaktır.

Durgunluk nedeniyle başta Avrupa pazarından olmak üzere ihraç ürünlerimize olan talep azalacaktır. Yabancı portföy yatırımlarının Türkiye'den çıkması ve "daha güvenilir liman" olarak döviz tercih etmeleri neticesinde, döviz kurunda anlık ve ani yükselmeler söz konusu olabilecektir. Türkiye'deki reel faiz düzeyi ve maliye

politikasındaki istikrarın, döviz kurunda kalıcı bir yükselmeyi engelleyeceği düşünülmektedir.

ABD ekonomisinde gerçekleşecek durgunluk veya daralmanın Türkiye'nin ABD'ye ihracatını daraltıcı etkisi olacaktır. Ancak, 2003-2008/8 dönemi dikkate alındığında; ABD'ye olan ihracat toplam ihracatın yüzde 5'ini (2007'de yüzde 4, 2008/8'de yüzde 3) oluşturmaktadır. Bu nedenle, resesyon neticesinde ABD pazarından dolayı Türkiye'nin ihracatında yaşanacak olan daralmanın boyutunun büyük olmayacağı düşünülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Dış Ticaretin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Yüzde)

Ülke Grubu	2003-2008/8		2008/8		2007		2006		2005		2004		2003	
	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
AB Ülkeleri (AB 27 Ülke)	55	43	49	37	56	40	56	43	56	45	58	49	58	51
Diğer Ülkeler	41	56	48	62	41	59	40	57	40	54	38	50	38	48
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	9	19	12	22	10	20	9	18	8	17	7	16	7	15
2-Yakın ve Orta Doğu	14	7	19	9	14	7	13	8	14	7	13	6	12	6
3-Diğer Asya	5	18	5	18	5	20	5	18	4	18	4	16	5	14
4-A. B. D.	5	5	3	6	4	5	6	4	7	5	8	5	8	5
5-Diğer Ülke ve Bölgeler	8	7	10	7	8	7	7	8	7	8	7	7	6	8

Kaynak: TÜİK

ABD'deki daralmadan ziyade Avrupa ülkelerinde yaşanacak olan büyük oranlı bir gelir daralmasının Türkiye ihracatını çok daha yoğun bir şekilde etkileyeceği düşünülmektedir. 2003-2008/8 döneminde ortalama olarak ihracatımızın yüzde 64'ü Avrupa ülkelerine (AB ülkeleri + Diğer Avrupa) yapılmaktadır (Tablo 4). Bu ülkelere yapılan ihracatın hemen tamamı başta giyim, gıda ve içecek olmak üzere tüketim mallarından oluştuğundan, talebin gelir esnekliği önem taşımaktadır. Bu ülkelerin talebinde meydana gelecek değişme, bizim sattığımız malların fiyatından ziyade ihracat yapılan ülkelerin gelirlerine karşı duyarlıdır. Dolayısıyla döviz kurlarında meydana gelecek bir artıştan ziyade, bu ülkelerin gelirlerinin artışı/azalışı Türkiye ihracatını arttırıcı/azaltıcı yönde etki yapacaktır. Yurtdışı talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörler ise doğal olarak dış ticaret fazlası veren sektörler olacaktır.

Döviz kurunun yükselmesi ise ilk etki olarak ithal girdi maliyetlerini artırarak üretim maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Bu durum, döviz kuru yükselmelerine enflasyonun aynı oran ve hızla tepki verememesi sonucu ithal girdi kullanan

firmaların karlılıklarının azalmasına yol açacaktır. Bir diğer etki, nihai yurtiçi talepte meydana gelebilecek bir daralma, üretiminde ithal girdi kullanan sektörleri ve ithalatçı firmaları zor duruma düşürecektir. Her iki etkiden dolayı imalat sanayinde en fazla olumsuz yönde etkilenecek sektörler ise dış ticaret açığı veren sektörler olacaktır.

Bu iki yoldan (dış ve iç talep daralması) en fazla etkilenecek olan sektörlerin belirlenmesi dış ticaretin analizini gerekli kılmaktadır.

İmalat sanayinin ülke dış ticaret hacminde önemli bir yeri bulunmaktadır. 2003-2008 ağustos döneminde ortalama olarak ülke ihracatının yüzde 94'ü, ithalatının yüzde 79'u ve dış ticaret açığının yüzde 53'ü imalat sanayi tarafından gerçekleştirilmiştir.

2003-2008 ağustos döneminde, ISIC Rev. 3'e göre 22 alt sektörü bulunan imalat sanayinin dış ticaret yapısı incelendiğinde 9 alt sektörün dış ticaret fazlası verdiği, 13 alt sektörün ise dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Dış ticaret fazlası veren sektörlerle göre yapılan sıralama Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: İmalat Sanayi Sektörlerinin Dış Ticaret Fazlasına Göre Sıralaması (Milyon USD)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008/8	2003-2008/8
18 Giyim Eşyası	7,704	8,739	9,231	9,213	10,437	7,082	52,406
17 Tekstil Ürünleri	3,747	4,212	4,768	5,039	5,488	4,095	27,349
15 Gıda Ürünleri ve İçecek	1,016	1,445	2,157	1,886	2,503	1,435	10,443
26 Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	1,285	1,600	1,678	1,379	1,856	1,954	9,752
28 Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teç. Hariç)	371	626	742	903	1,435	1,410	5,487
36 Mobilya ve B.Y.S. Diğer Ür.	354	523	866	520	724	474	3,460
25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri	31	18	345	438	816	793	2,441
35 Diğer Ulaşım Araçları	513	-541	-220	-275	515	404	396
16 Tütün Ürünleri	32	5	28	97	113	99	374
Fazla Veren Sektörler Toplamı	15,052	16,625	19,596	19,201	23,888	17,747	112,109

Not: Sıralama son sütuna göre yapılmıştır.

Kaynak: TÜİK

Tablodan da görüldüğü üzere, dış ticaret fazlasına göre yapılan sıralamada fazla veren ilk sektör giyim eşyası olurken bu sektörü sırasıyla tekstil ürünleri ve gıda ve içecek sanayi takip etmektedir. Özellikle tüketim malı üreten bu ilk üç sektörün dış ticaret fazlası, imalat sanayinde fazla veren sektörler toplamının yüzde 80.5'ine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, genel anlamda yurt dışı talep daralmasından dolayı en fazla etkilenecek olan sektörler özellikle tüketim malı üreten bu sektörler olacaktır.

Ancak, cari dönemde kriz etkisiyle yurt dışı talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörleri görebilmek açısından son dönem dış ticaret verilerine bakmak daha aydınlatıcı olacaktır. Bu amaçla 2008'in ilk sekiz ayı itibariyle dış ticaret fazlası veren sektörler göre yapılan sıralama Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: İmalat Sanayi Sektörlerinin Son Dönem (2008/8) Dış Ticaret Fazlasına Göre Sıralaması (Milyon USD)

Sektörler	2008/8	Pay (%)
18 Giyim Eşyası	7,082	33.7
17 Tekstil Ürünleri	4,095	19.5
34 Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	3,254	15.5
26 Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	1,954	9.3
15 Gıda Ürünleri ve İçecek	1,435	6.8
28 Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	1,410	6.7
25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri	793	3.8
36 Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Ürünler	474	2.3
35 Diğer Ulaşım Araçları	404	1.9
16 Tütün Ürünleri	99	0.5
Fazla Veren Sektörler Toplamı	21,000	100.0

Kaynak: TÜİK

Tablodan da görüldüğü üzere, ilk sekiz aylık dönemde, dış ticaret fazlasına göre yapılan sıralamada giyim eşyası, tekstil ürünleri ve motorlu kara taşıtı ve römorkları sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle bu ilk üç sektörün dış ticaret fazlası, imalat sanayinde fazla veren sektörler toplamının yüzde 68,7'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, cari dönem itibariyle yurt dışı talep daralmasından en fazla etkilenecek olan sektörler bu sektörler olacaktır. Dikkat edileceği üzere, genel anlamda da (dönem toplamı itibariyle), cari dönemde de dış talep daralmasından en fazla etkilenecek ilk iki sektör giyim eşyası ve tekstil ürünleri olarak değişmemektedir. Ancak genel olarak dış ticaret fazlası veren sektörler arasında yer almayan motorlu kara taşıtı ve römorklar sanayi sektörünün son iki yıllık performansı ile cari dönemde dış ticaret fazlası veren sektörler sıralamasında üçüncülüğe yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla bu sektör de dış talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörler arasında (üçüncü sırada) yer almaktadır.

Dış ticaret açığı veren sektörler göre yapılan sıralama Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: İmalat Sanayi Sektörlerinin Dış Ticaret Açığına Göre Sıralaması (Milyon USD)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008/8	2003-2008/8
24 Kimyasal Madde ve Ürünler	-9,312	-12,578	-14,659	-16,118	-19,568	-15,969	-88,203
29 BYS Makine ve Teçhizat	-5,023	-6,449	-7,345	-8,310	-9,062	-5,378	-41,567
27 Ana Metal Sanayi	-3,419	-4,268	-6,795	-7,749	-10,738	-4,191	-37,160
23 Kok K., Raf. Edilmiş Petrol Ür. ve Nük. Yak.	-1,879	-2,432	-2,988	-4,229	-4,570	-4,581	-20,679
33 Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	-1,308	-1,880	-2,418	-2,638	-3,032	-2,397	-13,674
30 Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makinaları	-1,172	-1,715	-2,395	-2,724	-2,808	-1,829	-12,643
32 Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cih.	-1,082	-1,647	-1,455	-1,811	-3,083	-2,237	-11,314
31 BYS Elektrikli Mak.	-815	-1,600	-2,274	-2,161	-2,219	-1,818	-10,888
21 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	-951	-1,255	-1,451	-1,744	-1,996	-1,383	-8,780
19 Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye	-151	-291	-469	-619	-702	-591	-2,822
22 Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset Vb.	-184	-200	-300	-268	-467	-298	-1,716
20 Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	-95	-196	-338	-345	-419	-309	-1,701
34 Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	-974	-2,983	-2,106	-617	1,920	3,254	-1,506
Açık Veren Sektörler Toplamı	-26,363	-37,494	-44,991	-49,334	-56,744	-37,728	-252,654

Not: Sıralama son sütuna göre yapılmıştır.

Kaynak: TÜİK

Tablodan da görüldüğü üzere, dış ticaret açığı veren sektörler arasında en fazla açık veren sektör kimyasal madde ve ürünleri olurken bu sektörü sırasıyla başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve ana metal sanayi sektörleri izlemektedir. Özellikle imalat sanayine girdi temin eden bu üç sektörün dış ticaret açığı, açık veren sektörler toplamının yüzde 66.1'ine tekabül etmektedir. Dolayısıyla döviz kuru yükselmelerinden dolayı üretim maliyetlerinin artarak kar marjlarının düşmesinden ve yurtiçi talebin daralmasından, ilk önce olumsuz olarak etkilenecek olan sektörler özellikle imalat sanayine hammadde temin eden bu sektörler olacaktır. Özellikle bu sektörler için talebin ağırlıklı olarak ülke büyümesine duyarlı olduğu görülmektedir.

Ancak, cari dönemde kriz etkisiyle döviz kuru yükselmesinden ve iç talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörleri görebilmek açısından son dönem dış ticaret verilerine bakmak daha aydınlatıcı olacaktır. Bu amaçla 2008'in ilk sekiz ayı itibarıyla dış ticaret açığı veren sektörler arasında yapılan sıralama Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: İmalat Sanayi Sektörlerinin Son Dönem (2008/8) Dış Ticaret Açığına Göre Sıralaması (Milyon USD)

Sektörler	2008/8	Pay (%)
24 Kimyasal Madde ve Ürünler	-15,969	39.0
29 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	-5,378	13.1
23 Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	-4,581	11.2
27 Ana Metal Sanayi	-4,191	10.2
33 Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	-2,397	5.8
32 Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları	-2,237	5.5
30 Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	-1,829	4.5
31 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazlar	-1,818	4.4
21 Kâğıt ve Kağıt Ürünleri	-1,383	3.4
19 Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye ve Ayakkabı	-591	1.4
20 Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	-309	0.8
22 Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	-298	0.7
Açık Veren Sektörler Toplamı	-40,981	100.0

Kaynak: TÜİK

Tablodan da görüldüğü üzere, ilk sekiz aylık dönemde, dış ticaret açığına göre yapılan sıralamada kimyasal madde ve ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle bu ilk üç sektörün dış ticaret açığı, imalat sanayinde açık veren sektörler toplamının yüzde 63,3'üne tekabül etmektedir. Dolayısıyla, cari dönem itibariyle, döviz kuru yükselmelerinden dolayı üretim maliyetlerinin artarak kar marjlarının düşmesinden ve yurtiçi talebin daralmasından, ilk önce olumsuz olarak etkilenecek olan sektörler bu sektörler olacaktır. Dikkat edileceği üzere, genel anlamda da (dönem toplamı itibariyle), cari dönemde de döviz kuru yükselmesinden ve iç talep daralmasından en fazla etkilenecek ilk iki sektör kimyasal madde ve ürünleri ve b.y.s. makine ve teçhizat olarak değişmemektedir. Ancak genel olarak dış ticaret açığı veren sektörler sıralamasında dördüncü sırada yer alan kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar sektörü cari dönem itibariyle ana metal sanayi ile yer değiştirmiştir.

3. İMALAT SANAYİNİN PERFORMANSI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER

ABD'den başlayan ve daha sonraki süreçte Avrupa'ya da yansıyan küresel mali krizin Türkiye'de reel sektöre etkileri ve özellikle imalat sanayine yansımalarının belirtileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan Sanayi Üretim

Endeksi ve İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı göstergeleri ışığında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sektördeki üretim değişmelerini gösteren sanayi üretim endeksi, sanayi sektöründeki üretimin aylar itibariyle gelişmesinin izlenmesinin yanı sıra alınacak ekonomi ve yatırım kararlarını yönlendirebilmek için önemli göstergelerden birini oluşturmaktadır.

Üretim Endeksindeki Gelişmeler

Tablo 9: Sektörler İtibariyle Üretim Endeksi (1997=100)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (8Aylık Ort)	2008 Ağustos
Sanayi	112.4	123.4	130.0	137.6	145.0	148.1	141.2
İmalat Sanayi	112.0	123.6	129.6	136.8	143.3	145.2	134.3
Gıda ve İçki	112.6	112.1	119.0	126.1	129.1	130.8	151.1
Tütün	116.0	91.4	103.5	126.5	114.1	123.9	151.6
Tekstil	104.4	102.9	90.7	89.8	91.8	77.4	71.0
Giyim Eşyası	110.7	114.6	100.4	95.5	97.6	91.6	82.5
Deri İşleme ve Ayakkabı	82.8	92.5	75.0	85.7	85.2	80.0	83.5
Ağaç ve Mantar Ürünleri	114.1	133.7	154.9	158.7	186.4	193.0	201.3
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	110.9	113.6	119.1	120.2	128.8	141.7	139.6
Basım ve Yayımlar	96.1	128.8	129.9	135.5	137.1	138.1	139.9
Petrol Ürünleri	103.5	98.7	98.6	100.9	103.0	104.9	112.0
Kimya	120.5	139.9	148.6	158.0	173.2	172.3	156.2
Plastik ve Kauçuk	141.9	160.0	191.6	169.1	188.0	190.2	196.8
Taş ve Toprak Ürünleri	112.2	122.5	135.0	140.9	140.8	148.3	151.6
Ana Metal	119.8	133.7	138.2	152.9	170.8	185.6	175.4
Metal Eşya Sanayii	76.9	84.1	111.0	132.0	151.0	142.6	142.5
Makine ve Teçhizat	109.2	143.0	144.8	176.7	184.7	176.1	152.9
Büro, Muh. ve Bilgi İşlem Mak.	89.0	159.6	196.8	434.8	282.5	251.8	145.2
Elektrikli Makine ve Cihazları	86.6	82.6	96.8	116.6	144.7	156.2	127.2
Radio, TV, Haberleşme Cihaz.	269.0	363.0	380.3	320.0	224.7	161.0	139.4
Tıbbi Aletler, Optik Aletler, Saat	61.2	69.1	95.3	96.7	85.4	79.0	63.5
Otomotiv	119.1	182.6	200.2	219.5	242.0	280.0	144.6
Diğer Ulaşım Araçları	52.3	53.6	49.7	78.9	87.4	92.2	82.7
Mobilya İmalatı	123.1	118.6	166.4	177.7	153.2	163.2	163.5

İmalat sanayii sektörünün üretim endeksindeki gelişimi incelendiğinde, üretim endeksinin sürekli bir artış gösterdiği dikkati çekmektedir. Nitekim 2003 yılı itibariyle ortalama olarak 112.0 olan endeks değeri, 2007'de 143.3 seviyesine yükselirken, 2008 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise ortalama olarak 145.2 olarak gerçekleşmiştir. Nisan, mayıs, haziran ve temmuz aylarında imalat sanayii üretim

endeksi değeri yaklaşık olarak 150 civarında gerçekleşirken, Ağustos ayında 134.3 düzeyine gerilemiştir. Ağustos 2008'de üretim endeksindeki bu gerileme, bir önceki aya göre yüzde 9.8 iken, 2007 yılının aynı ayına göre yüzde 5.7'dir. Ancak sekiz aylık dönem itibariyle karşılaştırıldığında imalat sanayi üretim endeksinin, 2007 yılına göre yüzde 3 oranında arttığı dikkati çekmektedir.

Üretim endeksi imalat sanayiinin alt dalları itibariyle incelendiğinde, 2003–2008 (8 aylık dönem) döneminde yalnızca dört alt sektörde (tekstil, giyim eşyası, deri işleme ve ayakkabı ile radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı) endeks değerinin azaldığı görülürken, diğer 18 alt sektörde ise üretim endeksinin arttığı dikkati çekmektedir. Bu dönem içinde üretim endeksinin en fazla artış gösterdiği alt sektör yüzde 183 ile büro, muhasebe ve bilgi işlem olurken, bunu sırasıyla yüzde 135 ile otomotiv sektörü, yüzde 85 ile metal eşya sanayi, yüzde 80 ile elektrikli makine ve cihazların imalatı ve yüzde 76 ile diğer ulaşım araçları imalatı alt sektörleri izlemiştir. Bu dönem içerisinde gıda sanayi üretim endeksi yüzde 16 oranında artış gösterirken, kimya sanayi yüzde 43 plastik ve kauçuk imalatı yüzde 34, kâğıt ve kağıt ürünleri yüzde 28, mobilya yüzde 33 oranında artış göstermiştir.

2003–2008 döneminde tekstil ve giyim eşyası ile deri işleme ve ayakkabı alt sektörlerinde üretim endeksi genelde bütün yıllar itibariyle azalış kaydederken, en fazla düşüş yüzde 40 ile radyo TV imalatı sektöründe gerçekleşmiş, bunu yüzde 26 ile tekstil ürünleri imalatı, yüzde 17 ile giyim eşyası ve yüzde 3 ile de deri işleme ve ayakkabı imalatı izlemiştir. Bu dönem içinde en fazla dikkat çeken gelişme radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı alt sektöründe yaşanmıştır. 2003 yılı itibariyle alt sektörler içinde ilk sırada bulunan sektör üretim endeksi (ortalama 269), 2006 yılına kadar sürekli olarak artış göstermiş ve 2005 yılında en yüksek değerine ulaşarak ortalama olarak 380,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında 320 düzeyine inen endeks değeri 2007'de 224.7 düzeyine gerilemiş, 2008 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise ortalama olarak 161 düzeyine inmiştir (Sektör, endeks değerinin büyüklüğü itibariyle, 2006 yılında ilk sırada iken 2007'de üçüncü sırada, 2008 yılında ise 9'uncu sırada bulunmaktadır).

Üretim endeksi 8 aylık ortalamalara göre mukayese edildiğinde, 2008 yılında imalat sanayi üretim endeksinin bir önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 3 oranında arttığı görülürken, imalat sanayi alt ayrımında 9 sektörde endeks değerinin azaldığı, 13 alt sektörde ise endeks değerinin arttığı dikkati çekmektedir.

Sekiz aylık dönem ortalamalarına göre en fazla artış otomotiv sektöründe olurken, bunu sırasıyla elektrikli makine ve cihazları, kağıt ve kağıt ürünleri, mobilya ve ana metal sanayi izlemektedir. Bu dönem içinde, en fazla düşüş ise radyo, televizyon ve haberleşme teçhizatı ve cihazlarında olurken, bunu tekstil ürünleri, deri işleme ve ayakkabı, giyim eşyası ve makine ve teçhizat imalatı izlemiştir.

Tablo 10: 2008 Yılı 8 Aylık Ortalamaya Göre Üretim Endeksindeki Yıllık Değişim Oranları (Yüzde) (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre)

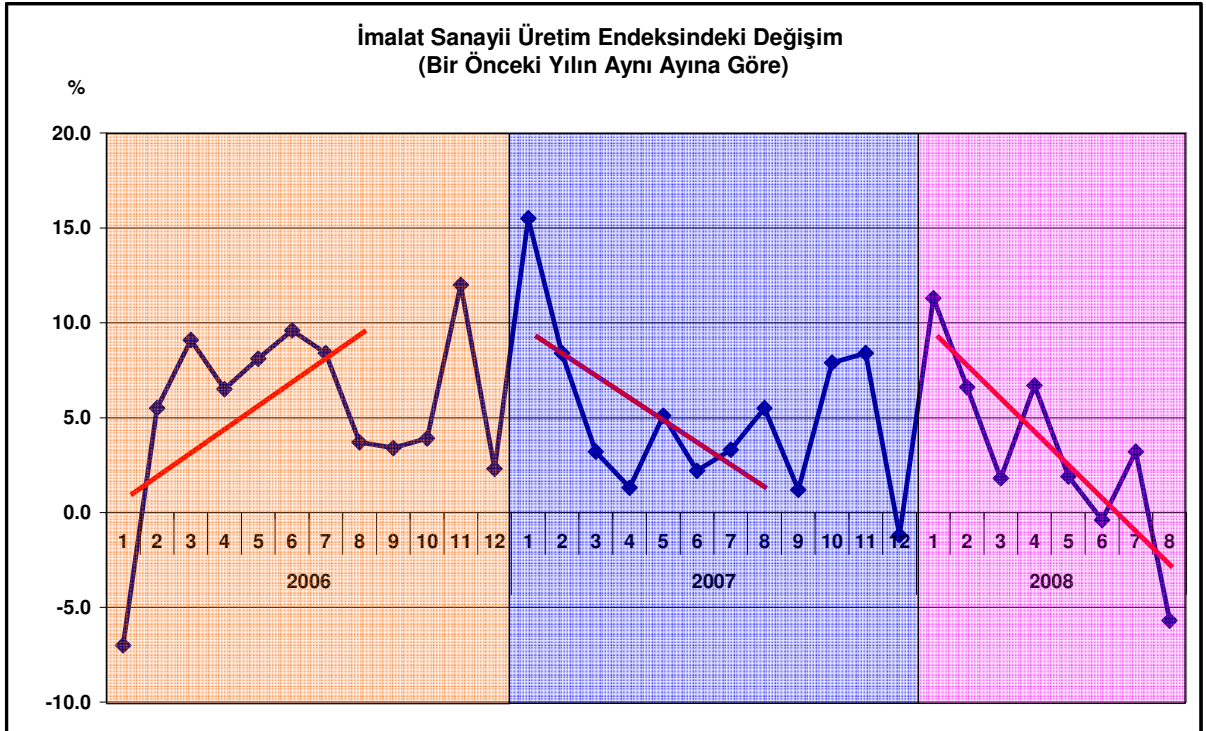
Sektörler	Değişim (%)
Sanayi	3.6
İmalat Sanayi	3.0
Üretim Endeksinde En Fazla Artış Olan 5 Alt Sektör	
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	23.8
BYS Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	15.0
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	11.1
Mobilya İmalatı; YYS Diğer İmalat	10.0
Ana Metal Sanayi	8.5
Üretim Endeksinde En Fazla Düşüş Olan 5 Alt Sektör	
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	-20.4
Tekstil Ürünleri İmalatı	-16.9
Derinin Tabaklanması, İşlenmesi ve Ayakkabı İmalatı	-8.8
Giyim Eşyası İmalatı; Kürkün İşlenmesi ve Boyanması	-7.6
BYS Makine ve Teçhizat İmalatı	-4.7

Üretim endeksi aylar itibariyle yıllık bazda değerlendirildiğinde ise Haziran 2008'de bir önceki yılın aynı ayına göre 9 alt sektörde endeks değerinin düşüş gösterdiği görülürken, Temmuz 2008'de bu sayının 10'a yükseldiği, en son yayınlanan veri olan Ağustos 2008'de de 16 alt sektöre ait endeks değerinin bir önceki yılın aynı ayına göre düşüş gösterdiği dikkati çekmektedir. Ağustos 2008'de üretim endeksinde en fazla düşüş (bir önceki yılın aynı ayına göre) büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatında olurken, bunu radyo, televizyon ve haberleşme cihazları ile tekstil ürünleri imalatı takip etmektedir. Üretim endeksinde en fazla artış ise plastik ve kauçuk ürünleri imalatında olurken bunu kağıt ve kağıt ürünleri ile kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri izlemektedir.

**Tablo 11: 2008 Yılı Ağustos Ayı İtibariyle Üretim Endeksindeki Yıllık Değişim Oranları (Yüzde)
(Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre)**

Sektörler	Değişim (%)
Sanayi	-4.0
İmalat Sanayi	-5.7
Üretim Endeksinde En Fazla Artış Olan 5 Alt Sektör	
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	15.6
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	4.6
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt	3.2
Tütün Ürünleri İmalatı	2.7
Ana Metal Sanayi	1.9
Üretim Endeksinde En Fazla Düşüş Olan 5 Alt Sektör	
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı	-56.6
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	-36.8
Tekstil Ürünleri İmalatı	-21.3
Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı	-18.7
BYS Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	-16.8

İmalat sanayine ait üretim endeksindeki değişim oranları aylar itibariyle yıllık bazda incelendiğinde (bir önceki yılın aynı ayına göre); 2006 yılında üretim endeksinin artış eğilimi gösterdiği, bu eğilimin 2007 yılında negatife döndüğü ve 2008 de ise üretim endeksindeki düşüşün daha da belirgin hale dönüştüğü dikkati çekmektedir.

Kapasite Kullanım Oranındaki Gelişmeler

İmalat sanayi genelinde kapasite kullanım oranları (KKO), 2003–2008 döneminde genel olarak artış göstererek, yüzde 78.4 düzeyinden 2007 yılında yüzde 81.8 düzeyine yükselmiştir. Ancak, 2008 yılında sektördeki kapasite kullanım oranları çok az gerileme göstererek, 9 aylık dönemde ortalama olarak yüzde 80.4 seviyesine inmiş, Eylül ayında ise yüzde 79.8 olarak gerçekleşmiştir.

İmalat sanayindeki kapasite kullanım oranları 2008 yılı Eylül ayında bir önceki aya göre 3.6 puan artış göstermesine rağmen, KKO, bir önceki yılın aynı ayına göre 3.4 puan azalmıştır. 2008 yılı 9 aylık döneminde gerçekleşen ortalama kapasite kullanım oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 1.2 puan daha düşüktür.

Kapasite kullanım oranı imalat sanayinin alt dalları itibariyle incelendiğinde, 2003–2008 (9 aylık dönem) döneminde yalnızca sekiz alt sektörde (tekstil, giyim eşyası, deri işleme ve ayakkabı, basım ve yayım, büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri, makine ve teçhizat, radyo, TV haberleşme cihazları ile tıbbi aletler) kapasite kullanım oranının azaldığı görülürken, diğer 14 alt sektörde KKO'nun arttığı dikkati çekmektedir.

Tablo 12: Sektörler İtibariyle Kapasite Kullanım Oranları (Yüzde)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (9Aylık Ort)	2008 Eylül
İmalat San.	78.4	81.3	80.3	81.0	81.8	80.4	79.8
Gıda ve İçki	70.8	71.4	71.0	71.2	72.6	71.7	74.6
Tütün	68.5	64.9	63.2	67.4	74.0	74.8	80.3
Tekstil	81.0	80.5	80.8	80.4	81.5	76.3	75.5
Giyim Eşyası	84.8	83.5	81.7	82.6	83.5	81.4	79.6
Deri İşleme ve Ayakkabı	69.7	65.0	66.4	67.7	68.0	66.6	66.7
Ağaç ve Mantar Ürünleri	81.1	86.9	83.9	85.9	85.8	86.6	85.8
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	81.9	85.1	84.7	83.3	85.5	84.3	81.9
Basım ve Yayım	80.6	79.4	74.4	74.0	75.1	71.9	71.6
Petrol Ürünleri	85.3	88.3	90.4	91.5	88.6	90.3	93.7
Kimya	76.9	79.4	75.1	76.9	77.1	77.0	75.9
Plastik ve Kauçuk	78.9	82.5	80.9	80.3	81.1	81.8	80.7
Taş ve Toprak Ürünleri	76.6	83.3	82.3	83.1	82.1	79.8	77.9
Ana Metal	80.7	84.4	82.2	83.6	85.7	86.1	83.0
Metal Eşya Sanayi	69.1	71.9	74.8	76.2	78.8	75.1	72.9
Makine ve Teçhizat	80.6	83.7	75.9	78.2	76.5	76.3	74.8
Büro, Muh. ve Bilgi İşlem Mak.	74.9	76.3	88.5	83.3	76.0	60.9	63.1
Elektrikli Makine ve Cihazları	71.7	74.5	76.5	79.9	82.7	82.9	83.7
Radyo, TV, Haberleşme Cihaz.	91.8	91.2	83.6	84.9	83.7	84.9	87.7
Tıbbi Aletler, Optik Aletler, Saat	81.9	79.9	79.0	80.2	79.8	80.5	77.7
Otomotiv	65.3	78.6	83.6	85.4	88.0	82.6	79.5
Diğer Ulaşım Araçları	56.3	78.7	78.6	79.9	87.1	87.0	89.9
Mobilya İmalatı	77.7	87.0	85.4	84.2	80.7	78.2	79.4

Bu dönem içinde (2003–2008 dönemi) kapasite kullanım oranının en fazla artış gösterdiği alt sektör 30.7 puan ile diğer ulaşım araçları sektörü olurken, bunu sırasıyla 17.4 puan ile otomotiv, 11.2 puan ile elektrikli makine ve cihazların imalatı, 6.3 puan ile tütün ürünleri ve 6.0 puan ile de metal eşya sanayi izlemiştir. Bu dönem içerisinde gıda sanayi kapasite kullanım oranı 0.9 puan artış gösterirken, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı 2.5 puan, plastik ve kauçuk imalatı 3.0 puan, kimya sanayi ise kapasite kullanım oranını yalnızca 0,1 puan artırabilmiştir.

Kapasite kullanım oranları 9 aylık ortalamalara göre mukayese edildiğinde, 2008 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre, 1.2 puan azalırken, imalat sanayi alt ayrımında 12 sektörün kapasite kullanım oranının azaldığı, 10 alt sektöre ait kapasite kullanım oranının ise arttığı dikkati çekmektedir.

Dokuz aylık dönem ortalamalarına göre en fazla artış kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatında olurken, bunu sırasıyla tıbbi aletler, plastik ve kauçuk ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri ile elektrikli makine ve cihazları imalatı izlemektedir. Bu dönem içinde, en fazla düşüş ise büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatında olurken, bunu tekstil ürünleri, otomotiv, metal eşya ve basım ve yayım alt sektörleri izlemiştir.

Tablo 13: 2008 Yılı 9 Aylık Ortalamaya Göre Kapasite Kullanım Oranındaki Yıllık Değişim (Puan) (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre)

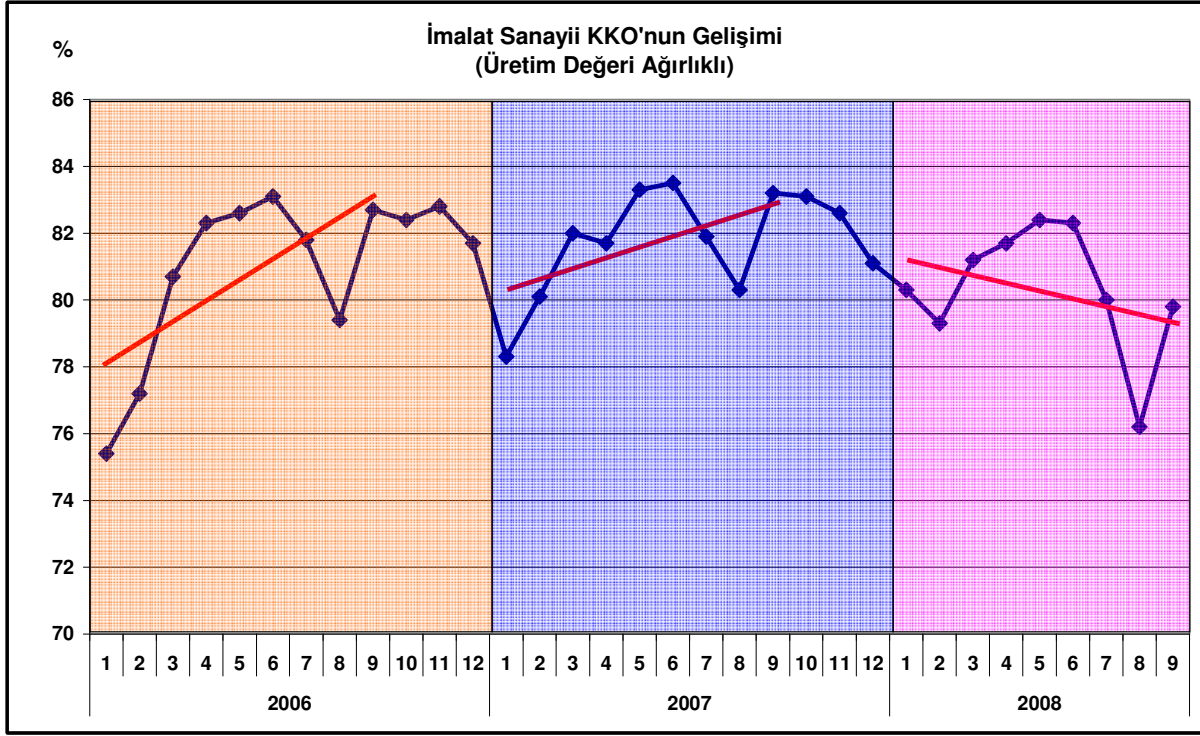
Sektörler	Değişim (Puan)
İmalat Sanayi	-1.2
Kapasite Kullanım Oranında En Fazla Artış Olan 5 Alt Sektör	
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt	3.0
Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı	1.4
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	1.1
Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	0.8
BYS Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	0.6
Kapasite Kullanım Oranında En Fazla Azalış Olan 5 Alt Sektör	
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı	-15.7
Tekstil Ürünleri İmalatı	-5.3
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	-4.7
Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayi	-3.7
Basım ve Yayım; Plak, Kaset vb. Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması	-2.8

Kapasite kullanım oranları aylar itibariyle yıllık bazda değerlendirildiğinde; kapasite kullanımının, Temmuz 2008’de bir önceki yılın aynı ayına göre 14 alt sektörde düşüş gösterdiği görülürken, Ağustos’ta 16, Eylül’de ise 18 alt sektörde düşüş gösterdiği dikkati çekmektedir. Eylül 2008’de kapasite kullanım oranında en fazla düşüş üretim endeksinde olduğu gibi büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatında olurken bunu motorlu kara taşıtı, metalik olmayan diğer minerallerin üretimi ile metal eşya sanayi izlemektedir. Kapasite kullanım oranında bir önceki yılın aynı ayına göre en fazla artış ise radyo, televizyon ve haberleşme cihazları üretiminde olurken, bunu kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı, tütün ürünleri ile elektrikli makine ve cihazların imalatı izlemektedir.

**Tablo 14: 2008 Yılı Eylül Ayında Kapasite Kullanım Oranındaki Yıllık Değişim (Puan)
(Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre)**

Sektörler	Değişim (Puan)
İmalat Sanayi	-3.4
Kapasite Kullanım Oranında En Fazla Artış Olan 5 Alt Sektör	
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	6.3
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt	1.2
Tütün Ürünleri İmalatı	1.0
BYS Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	0.2
Kapasite Kullanım Oranında En Fazla Azalış Olan 5 Alt Sektör	
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri İmalatı	-18.2
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	-12.9
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	-7.3
Makine ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayi	-6.8
Tekstil Ürünleri İmalatı	-6.5

Kapasite kullanım oranı; 2006 ve 2007 yılında aylar itibariyle yükseliş eğilimi gösterirken, 2008 yılında bu eğilim düşüş yönünde bir gelişim sergilemektedir.

Gerek üretim endeksi rakamları gerekse kapasite kullanım oranları rakamları dikkate alındığında imalat sanayi geneli ve alt sektörlerinde ekonomik krizin etkilerinin son aylar itibariyle istatistiklere yansımaya başladığı görülmektedir. Nitekim üretim endeksi rakamları aylık bazda incelendiğinde, 2008 yılı Haziran ayında bir önceki yılın aynı ayına göre 9 alt sektörün üretim endeksi azalış gösterirken, Temmuz ayında bu sayı 10'a, Ağustos ayında ise 16'ya yükselmiştir. Yine bu dönemde 2008 Haziran ayındaki %0,4'lük azalış dikkate alınmadığında, imalat sanayine ait üretim endeksinde ilk ciddi düşüş, %5,7 oran ile en son açıklanan veri olan Ağustos 2008'de yaşanmıştır. İmalat sanayine ait kapasite kullanım oranlarının Eylül 2008'de bir önceki yılın aynı ayına göre düşüş göstermesi, imalat sanayi genelinde ve birçok alt sektöründe üretim endeksinin ve dolayısıyla üretim miktarının düşebileceğini işaret etmektedir.

Yine Türkiye'nin önemli ihracatçı sektörlerinden biri olan otomotiv sektörü, AB başta olmak üzere önemli ihraç pazarlarına sahip olduğumuz ülkelerdeki gelir daralmalarının sonucunda ihracat olanaklarının azalmasına ve buna bağlı olarak bu sektörlerde üretim kaybı ile karşı karşıya gelinebilecektir. Ayrıca dünya genelinde oluşabilecek bir durgunluk ve bunun neticesinde büyüme oranlarında yaşanacak önemli daralmalar, Türkiye'de başta ana metal sanayi olmak üzere birçok sanayi alt dalında önemli üretim kayıplarına neden olacaktır. Otomotiv sektörü ve ana metal

sanayiine ait üretim endeksinin 2007–2008 (8 aylık) döneminde en fazla artış gösteren ilk beş sektör içerisinde yer alması, bu sektörlerdeki yaşanacak bir üretim kaybı, imalat sanayi genelinde üretim endeksinde de önemli düşümlere neden olacaktır. Dolayısıyla talep daralmalarının etkisiyle önümüzdeki dönem içerisinde reel sektörde ve özellikle de imalat sanayinin alt ayrımında yer alan sanayi dallarında üretim endeksinin düşüş trendine gireceği beklenmektedir.

4. DIŞ ŞOKLAR KARŞISINDA İMALAT SANAYİNİN SEKTÖREL PROFİLİ

ABD’de başlayan ve giderek Avrupa ve Asya ekonomilerini etkisi altına alan finansal krizin, tüm ekonomilerin büyüme ve talep yapılarında önemli daralmalara neden olacağı beklenmektedir. 1980’li yıllarda sanayi ürünleri temelinde dışa açılan ülkemiz ekonomisinin de, ticari ve mali şoklar ile bu krizden olumsuz etkilenmesi neredeyse kaçınılmaz gözükmektedir. Ülkemizin dış şoklardan görece olarak daha az etkilenmesi için intibak kapasitesinin yükseltilmesine dönük iktisat politikalarının hazırlanıp uygulanması gerekmektedir. Geçmiş yıllara ilişkin ülke deneyimleri incelendiğinde, dış ekonomik ortamda olası bir bozulma eğilimi, tüm ekonomileri aynı derece ve yönde etkilemediği gibi bu şokları masedebilme kapasitesi de ekonomiler arasında önemli farklılıklar göstermiştir. Ekonomilerin iç üretim yapıları; dış ticarete konu olan malları üreten ve kullanan kesimlerin büyüklüğü; ihracat ve ithalatın ürün bileşimi, dış ticaret açığı; yatırım, tasarruf ve gelir düzeyleri, intibak kapasitelerinde belirleyici olmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde imalat sanayiinde, sektör üretimlerinin nihai talebe karşı duyarlılıkları, sektör üretimi ve ihracatının ithalata bağımlılık düzeyleri ve olası dış şoklardan en fazla etkilenecek sektörlerin saptanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak, sektörel düzeyde dışa açıklığın bir derecesi olarak imalat sanayiinde sektörel ihracatın sektörel üretim içerisindeki önemini ortaya konması hedeflenmektedir. İzleyen alt bölümde üretimin ithalata bağımlılığında meydana gelen gelişmeler ve ihracatın ithalat gereği katsayılarının hesaplanması hedeflenmektedir. İmalat sanayinin giderek ithalata bağımlı duruma gelmesine katkı yapan gelişmelerden biri de Dâhilde İşleme Rejimi olarak bilinen teşvik sistemidir. Toplam ve sektörel düzeyde dâhilde işleme rejimi çerçevesinde ihracatın ithalat gereğinin hesaplanması ithalata bağımlılığı ortaya konması açısından gerekli gözükmektedir. Türkiye ekonomisinin özellikle ara mallarında ithalata bağımlı yapısı ve bu bağımlılığın ulusal paranın aşırı değerlendirildiği yıllarda daha da arttığı talep

yapısına göre ithalat değerleri ve reel kur endeks değerlerinin gelişimi izlenerek de görülebilir. Çalışmanın son bölümünde bu olgu incelenmektedir.

Sektörel İhracat (X)/ Üretim (Q) Oranları

2002 yılı input-output tablolarından hesaplanan ve Tablo 15’de gösterilen veriler incelendiğinde, dışa açıklık derecesinin en yüksek olduğu ilk on sektör; diğer ulaşım araçlarının imalatı (0.4808); radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı (0.4440); motorlu kara taşıtı, römork ve yan-römork imalatı (0.4364); giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması (0.4120); büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı (0.2995); ana metal sanayi (0.2864); mobilya imalatı, b.y.s. diğer imalatı (0.2320); b.y.s makine ve teçhizat imalatı (0.2160) ve tekstil ürünleri (0.2028) olarak sıralanmaktadır. Sayılan sektörlerin dış talepte meydana gelecek olası bir şoktan en fazla etkilenecek sektörlerin başında gelmeleri nedeniyle dikkatle izlenmesi gerekmektedir.

Tablo 15: İmalat Sanayinde X/Q Oranları (2002) (Büyükten Küçüğe Doğru Sıralı)

NACE (2)	Sektör Adı	İhracat/Üretim
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0.4808
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	0.4440
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı	0.4364
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	0.4120
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	0.2995
27	Ana metal sanayi	0.2864
36	Mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat	0.2320
31	B.y.s. elektrikli makine ve cihazların imalatı	0.2251
29	B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	0.2160
17	Tekstil ürünleri imalatı	0.2028
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	0.1781
28	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi	0.1639
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	0.1613
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	0.1512
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0.1007
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	0.0952
19	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	0.0901
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı	0.0720
20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı	0.0556
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	0.0534
16	Tütün ürünleri imalatı	0.0518
22	Basım ve yayım; plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması	0.0179
37	Yeniden değerlendirme	0.0000

İmalat Sanayinde Sektörel Üretim Payları

İmalat sanayine ilişkin üretim paylarını (sektörel üretim/toplam imalat sanayi üretimi) gösteren Tablo 16 bulguları incelendiğinde, ülkemizin üretim yapısının ağırlıklı olarak iki sektöre dayalı geliştiği izlenmektedir: Bu sektörler; gıda ürünleri ve içecek imalatı ile tekstil sektörü üretimidir. 2002 değerlerine göre gıda ürünleri ve içecek imalatının toplam imalat sanayi üretimi içerisindeki payı yüzde 20.7 iken, tekstil sektörünün (tekstil ürünleri imalatı+giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması+derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı) payı yüzde 25.9 olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 16: İmalat Sanayinde Üretim Payları
(Sektörel Üretim/Toplam İmalat Sanayi Üretimi)**

Kod	Sektörler	%
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	20.73
16	Tütün ürünleri imalatı	1.10
17	Tekstil ürünleri imalatı	15.50
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	8.93
19	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	1.42
20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı	1.18
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı	2.38
22	Basım ve yayım; plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması	1.35
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	3.63
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	7.31
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	3.67
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	4.56
27	Ana metal sanayii	6.49
28	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayii	3.14
29	B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	5.17
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	0.08
31	B.y.s. elektrikli makine ve cihazların imalatı	2.59
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	1.92
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	0.34
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı	4.53
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0.61
36	Mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat	3.36
37	Yeniden değerlendirme	0.02
İmalat sanayi üretimi		100.00

Üretimin İthalata Bağımlılığı

Bir ekonomide üretim yapısının ithalata bağımlılığının ortaya konması, olası krizlerin ekonomi üzerindeki etkilerini kestirmek ve gerekli önlemleri almak açısından anlamlı bir yaklaşımdır. Input-output analizinde herhangi bir sektörün ürünlerine olan

nihai talep bir birim arttığında bu sektörün ve bu sektöre doğrudan ya da dolaylı girdi sağlayan sektörlerin ek ithalat gereksinimleri toplamına *ithalat toplam geri bağlantı etkisi* adı verilmektedir. 2002 input-output tablolarından hesaplanan üretimin ithalata bağımlılığını (ithalata toplam geri bağlantı etkisini) gösteren Tablo 17 verileri incelendiğinde, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı (0.5664); radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı (0.4713); mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat (0.4097); derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı (0.3673); ana metal sanayi (0.3662); tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı (0.3642); motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı (0.3371); plastik ve kauçuk ürünleri imalatı (0.3346), b.y.s elektrikli makine ve cihazların imalatı (0.3135) ve makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi (0.2983) olarak sıralanmaktadır. Bu sektörlerin olası bir kur şokundan etkilenme potansiyellerinin daha yüksek olacağı düşünülmektedir.

Tablo 17: İmalat Sanayi Üretim İthalata Bağımlılığı:İthalata Toplam Geriye Bağ Etkileri (2002)

NACE 2	Sektörler	İthalat Top. Geri bağ.
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	0.5664
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	0.4713
36	Mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat	0.4097
19	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	0.3673
27	Ana metal sanayi	0.3662
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	0.3642
34	Motorlu kara taşıtı , römork ve yarı-römork imalatı	0.3371
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	0.3346
31	B.y.s. elektrikli makine ve cihazların imalatı	0.3135
28	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi	0.2983
21	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0.2952
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0.2839
20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı	0.2831
29	B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	0.2770
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	0.2736
17	Tekstil ürünleri imalatı	0.2667
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	0.2417
37	Yeniden değerlendirme	0.2362
22	Basım ve yayım; plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması	0.2257
16	Tütün ürünleri imalatı	0.2252
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0.2204
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	0.1787
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	0.1168

İhracatın İthalat Gereği

İmalat sanayine ilişkin ihracatın ithalat gereklerini ortaya koyan Tablo 18 verileri incelendiğinde, bir birim ihracat gerçekleştirmek için gerekli olan ithalat değeri

en yüksek ilk on sektör şunlardır: Kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı (1.7077); Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı (1.2830); Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (0.7645); ana metal sanayi (0.6773); kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı (0.6729); tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı (0.4223); basım ve yayım; plak, kaset vb. kayıtlı medyanın çoğaltılması; derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı (0.2911); ve ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı (0.2405) olarak sıralanmaktadır. Genel olarak, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksekliği ülkeye kalacak katma değer azalması anlamında negatif bir etki taşımasına karşın, olası bir finansal kriz durumunda ithalata yüksek bağımlılık gösteren ihracatçı sektörler bu krizin etkilerinden (özellikle kur artışının olumsuz etkisi anlamında) en az etkilenen sektörler olacaktır.

Tablo 18: İmalat Sanayinde İhracatın İthalat Gereği

Kod	Sektörler	İhracatın İthalat Gereği Katsayıları
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	1.7077
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	1.2830
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı	0.7645
27	Ana metal sanayi	0.6773
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	0.6729
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	0.4289
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	0.4223
22	Basım ve yayım; plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması	0.2960
19	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	0.2911
20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı	0.2405
31	B.y.s. elektrikli makine ve cihazların imalatı	0.2202
29	B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	0.2152
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	0.1997
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı	0.1877
28	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi	0.1700
17	Tekstil ürünleri imalatı	0.1593
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0.1318
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	0.0911
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	0.0671
36	Mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat	0.0393
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	0.0031
16	Tütün ürünleri imalatı	0.0010
37	Yeniden değerlendirme	0.0000

Sektör Üretimlerinin Nihai Talepteki Değişimlere Duyarlılıkları

Input-Output analizinde her bir sektöre olan nihai talep birer birim artırıldığında sektör üretimlerinde meydana gelen artışlara *toplam ileri bağlantı etkisi* adı verilmektedir. Yurtiçi nihai talepte ve ihracatta meydana gelecek olası bir daralmada toplam ileri bağlantı etkisi yüksek olan sektörler daha fazla etkileneceğinden, dikkatle izlenmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

Türkiye imalat sanayine ilişkin toplam ileri bağlantı katsayılarını gösteren Tablo 19 bulguları incelendiğinde, toplam ileri bağlantı katsayıları en yüksek ilk on sektör olarak şu şekilde sıralanmaktadır: Ana metal sanayi (3.4710); kimyasal madde ve ürünlerin imalatı (2.8911); tekstil ürünleri imalatı (2.7316); kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (2.5399); plastik ve kauçuk ürünleri imalatı (2.0435); kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı (1.9868); metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (1.9342); gıda ürünleri ve içecek imalatı (1.7446); makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi (1.7382) ve b.y.s makine ve teçhizat imalatı (1.5562) sanayidir.

Tablo 19: İmalat Sanayinde Toplam İleri Bağlantı Katsayıları

NACE_2	Sektörler	Toplam İleri Bağlantı
27	Ana metal sanayi	3.4710
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	2.8911
17	Tekstil ürünleri imalatı	2.7316
21	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	2.5399
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	2.0435
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	1.9868
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	1.9342
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	1.7446
28	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi	1.7328
29	B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	1.5562
31	B.y.s. elektrikli makine ve cihazların imalatı	1.5321
22	Basım ve yayım; plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması	1.4610
20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır ve buna benzer, örülerek yapılan maddelerin imalatı	1.4103
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı	1.4079
19	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	1.3818
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	1.2592
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	1.2044
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	1.1166
36	Mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat	1.1125
16	Tütün ürünleri imalatı	1.0713
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	1.0627
30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	1.0346
37	Yeniden değerlendirme	1.0154

Dâhilde İşleme Rejimi

Türkiye ekonomisinde son yıllarda ihracatın ithalata olan bağımlılığına katkı yapan (yurtiçi üretimi olumsuz etkileyen), dolayısıyla cari açığın artmasına neden olan faktörlerden birisi de Dâhilde İşleme Rejimi olarak bilinen teşvik sistemidir. Bu sistemin temel özelliği, yurt içinde işlemek ve belli bir süre içerisinde ihraç etmek koşuluyla, sanayicilerin gümrüksüz ithalat yapmasına olanak tanımasıdır.

Tablo 20: Dâhilde İşleme Teşvik Sistemine Göre İhracatın Gerektirdiği İthalat Değerleri

	Belge Adedi	Öngörülen İhracat Milyon USD	Öngörülen İthalat Milyon USD	Dâhilde İthalat/ Dâhilde İhracat %	Toplam İhracat Milyon USD	Toplam İthalat Milyon USD	Dâhilde İhracat/ Toplam İhracat (%)	Dâhilde İthalat/ Toplam İthalat (%)
1996	2382	8,922	5,050	56.6	23,225	43,627	38.4	11.6
1997	4108	14,713	8,280	56.3	26,261	48,559	56.0	17.1
1998	4119	13,747	7,850	57.1	26,973	45,921	51.0	17.1
1999	3700	12,279	6,880	56.0	26,588	40,671	46.2	16.9
2000	3979	14,008	8,100	57.8	27,775	54,503	50.4	14.9
2001	4242	15,581	9,210	59.1	31,334	41,399	49.7	22.3
2002	4174	19,103	11,810	61.8	36,059	51,554	53.0	22.9
2003	4769	26,797	17,060	63.6	47,253	69,34	56.7	24.6
2004	4968	34,044	22,420	65.9	63,167	97,54	53.9	23.0
2005	5150	37,742	24,620	65.2	73,476	116,674	51.4	21.1
2006	4461	36,649	24,530	66.9	85,142	139,576	43.0	17.6
2007	5145	45,854	30,180	65.8	107,271	170,063	42.7	17.7
Toplam	51197	279,449	175,980	63.0	574,524	919,427	48.6	19.1

Dâhilde işleme teşvik sistemine göre ihracatın gerektirdiği ithalat değerlerinin gelişimini gösteren Tablo 20 bulguları incelendiğinde, 1996–2007 döneminde toplam ihracatın yüzde 48.6'sının “dâhilde işleme rejimi” kapsamında gerçekleştirildiği, dâhilde işleme rejimi çerçevesinde yapılan ihracatın payında zaman içerisinde önemli bir artışın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre 1996 yılında dâhilde ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 38.4 iken, 1997 yılında yüzde 56'ya çıkmış, 2001 krizinin etkisiyle görece olarak gerilemiş, 2007 yılında yüzde 42.7 oranında gerçekleşmiştir.

Alt sektörler bazında dahilde işleme rejimine göre dahilde ithalat/dahilde ihracat oranlarını gösteren (1996–2007 döneminin ortalaması olarak) Tablo 21 bulguları incelendiğinde, elektronik sektöründe yüzde 78; demir-çelik sektöründe yüzde 72; demir dışı metaller sektöründe yüzde 73 gibi oldukça yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Başka bir deyişle, 100 birimlik ihracat için elektronik sektöründe 78 birim, demir-çelik sektöründe 72 birim, demir-dışı metaller sektöründe

73 birim ithal girdi kullanılmaktadır. Bu bulgular, söz konusu sektörlerin giderek ithalata bağımlı bir yapı sergilediğini, yerli ara malları kullanmadıklarını, bu rejimin yerli üretimi büyük ölçüde üretimden caydırdığını göstermektedir.

Türkiye'nin ihracatında geleneksel bir ağırlığa sahip olan dokuma ve giyim sektöründe dahilde ithalat/dahilde ihracat oranı yüzde 53 gibi yüksek bir oranda gerçekleşirken, gıda ve içki de yüzde 55 olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle, Türkiye'nin geleneksel sektörlerinin giderek ithal girdi kullanmaya başladıkları bu bulgularla da desteklenmektedir.

Tablo 21: Dâhilde İşleme Teşvik Sistemine Göre İhracatın Gerektirdiği İthalat Değerleri (Alt Sektörlere Göre) (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Toplam
Cam	0.40	0.10	0.15	0.17	0.12	0.13	0.10	0.06	0.22	0.12	0.56	0.55	0.18
Çimento	0.17	0.09	0.21	0.13	0.60	0.09	0.11	0.21	0.09	0.07	0.10	0.56	0.13
Demir-Çelik	0.68	0.63	0.63	0.67	0.69	0.70	0.71	0.73	0.75	0.75	0.75	0.76	0.72
Demir Dışı M.	0.68	0.62	0.67	0.72	0.70	0.71	0.67	0.72	0.73	0.73	0.77	0.74	0.73
Deri ve Kösele	0.57	0.58	0.61	0.62	0.62	0.68	0.69	0.71	0.66	0.69	0.66	0.63	0.65
Dokuma ve Giy.	0.51	0.51	0.51	0.51	0.51	0.50	0.54	0.54	0.56	0.55	0.51	0.54	0.53
Elektrikli M.	0.63	0.67	0.66	0.66	0.63	0.64	0.68	0.67	0.66	0.68	0.69	0.65	0.66
Elektronik	0.64	0.77	0.76	0.75	0.77	0.84	0.79	0.78	0.77	0.78	0.79	0.79	0.78
Gıda ve İçki	0.55	0.59	0.59	0.49	0.50	0.47	0.50	0.54	0.54	0.55	0.59	0.59	0.55
İşleme	0.40	0.00	0.27	0.00	0.73	0.53	0.51	0.70	0.60	0.71	0.62	0.72	0.57
Kâğıt	0.56	0.65	0.57	0.48	0.57	0.54	0.56	0.52	0.60	0.61	0.60	0.62	0.59
Kimya	0.62	0.63	0.56	0.58	0.65	0.63	0.64	0.70	0.63	0.68	0.62	0.66	0.64
Lastik	0.56	0.56	0.58	0.59	0.64	0.64	0.64	0.67	0.69	0.67	0.65	0.69	0.65
Madeni Eşya	0.46	0.56	0.52	0.54	0.50	0.56	0.56	0.57	0.64	0.67	0.68	0.61	0.61
Makine İmalat	0.39	0.35	0.40	0.41	0.41	0.49	0.48	0.47	0.54	0.57	0.58	0.57	0.50
Mes.Bil. ve Op.	0.39	0.62	0.41	0.71	0.13	0.74	0.61	0.64	0.70	0.66	0.57	0.59	0.59
Orman Ürünleri	0.37	0.51	0.52	0.57	0.50	0.61	0.60	0.52	0.62	0.66	0.56	0.61	0.58
Piş.Kil ve Çim.Ger.	0.44	0.50	0.00	0.67	0.53	0.43	0.35	0.50	0.55	0.58	0.39	0.50	0.48
Seramik	0.49	0.30	0.44	0.33	0.28	0.32	0.42	0.34	0.36	0.34	0.37	0.37	0.35
Taşıt Araçları	0.51	0.50	0.59	0.53	0.59	0.58	0.62	0.65	0.66	0.64	0.69	0.65	0.64
Diğerleri	0.60	0.57	0.57	0.61	0.27	0.55	0.64	0.61	0.61	0.63	0.67	0.63	0.60
Taşıt Araçları	0.51	0.50	0.59	0.53	0.59	0.58	0.62	0.65	0.66	0.64	0.69	0.65	0.64

Reel Kur ve Talep Yapısına Göre İthalat

Türkiye ekonomisinin özellikle ara mallarında ithalata bağımlı yapısı ve bu bağımlılığın ulusal paranın aşırı değerlenmesi ile daha da arttığı, Tablo 22'de gösterilen talep yapısına göre ithalat değerleri ve reel kur endeks değerlerinin

gelişimi izlenerek de görülebilir. Buna göre ulusal paranın önemli ölçüde değer yitirdiği 2001 yılında tüketim ve yatırım malları ithalat endeks değerleri sırasıyla yüzde 43.5 ve yüzde 38.6 oranında düşerken, ara malı ithalatı endeks değerinin sadece yüzde 16.1 oranında düştüğü, imalat sanayinin ara mallarında yüksek oranda dışa bağımlı olması nedeniyle, 2001 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyona rağmen ara malı ithalatının diğer iki mal grubuna göre daha fazla kısılamadığını ortaya koymaktadır. İmalat sanayinin ara mallarında dışa bağımlı olması ve buna ek olarak ulusal paranın son yıllarda aşırı değerlenmesi sonucunda ara malı ithalat endeks değerinin 2000–2007 döneminde yüzde 246.0 oranında yükselirken, yatırım malları ithalat endeks değeri yüzde 138.4 ve tüketim malları endeks değeri ise yüzde 158.6 oranında bir artış göstermiştir. Bu olgu esas olarak ara malı fiyatlarındaki artışa rağmen Türkiye ekonomisinin ara malı ithalatına bağımlılığının yüksek olduğunu, TL'deki değerlenmenin ara malı ithalatını teşvik ettiğini, bunun da yerli üretimi caydırıp, imalat sanayinin ithalata bağımlılığını artırarak 1990'lı yıllardaki aynı büyüme hızlarının 2000'li yıllarda daha fazla cari açık ile sonuçlandığını göstermektedir.

Tablo 22: Yatırım, Ara ve Tüketim Malı İthalat Endeks Değerleri ve Reel Kur Endeksi (2000:100)

	Yatırım M	Yüzde D.	Ara M.	Yüzde D.	Tüketim M.	Yüzde D.	Reel Kur	Yüzde D.
2000	100.0	-	100.0	-	100.0	-	100.0	-
2001	61.4	-38.6	83.9	-16.1	56.5	-43.5	78.8	-21.2
2002	74.9	21.9	104.9	24.9	69.3	22.6	85.0	7.8
2003	99.9	33.4	140.0	33.6	104.4	50.5	95.3	12.1
2004	153.4	53.6	189.2	35.1	167.5	60.6	97.0	1.8
2005	179.5	17.0	229.3	21.2	193.5	15.5	116.1	19.7
2006	207.0	15.3	278.9	21.7	223.2	15.3	108.5	-6.6
2007	238.4	15.2	346.0	24.1	258.6	15.9	128.9	18.9

Kaynak ve Notlar: TÜİK ve TCMB verilerinden hareketle kendi hesaplamamız. Merkez Bankası 1995:100 reel kur endeksi 2000:100 bazına dönüştürülmüştür. Reel kur değerindeki düşüşler ulusal paranın değer yitirdiğini (devalüasyon) yükselişler ise ulusal paranın değerlendiğini (revalüasyon) göstermektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki finansal piyasalarda ortaya çıkan krizin Türk reel sektörüne olası etkilerini ortaya koymak amacıyla; döviz kuru ve uluslararası faiz oranları değişimleri neticesinde özel sektörün dış borç yapısının nasıl etkileneceği; talebin gelir esnekliği dolayısıyla dış talep daralması ve olası döviz kuru artışlarının enflasyonist etkilerle yol açacağı yurtiçi talep daralmasının imalat sanayinde faaliyet gösteren hangi sektörleri daha çok etkileyeceği; imalat sanayinin performans göstergelerinden hareketle üretim yapısının ne yönde etkilendiği; imalat sanayiinde, sektör üretimlerinin nihai talebe karşı duyarlılıkları, sektör üretimi ve ihracatının ithalata bağımlılık düzeyleri ve dahilde işleme rejimleri analiz edilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Daha sonra çalışmamızın ana bulguları, bu bölüm sonunda yer alan Tablo 23'de simgesel olarak özetlenmeye çalışılmıştır.

— 2008 Haziran itibariyle 284.4 milyar USD'lik ülke toplam dış borcunun 190.5 milyar USD'lik kısmı özel sektöre aittir. Bu tutar içinde reel sektör borcunun payı yüzde 65'dir (124.6 milyar USD).

— 2008 Haziran itibariyle Türkiye'nin toplam kısa vadeli borcu 51.9 milyar USD'dir. Bu borcun 47.8 milyar USD'lik kısmı (yüzde 92) özel sektöre aittir. Reel sektörün kısa vadeli borcu ise 28 milyar USD'dir.

— Döviz kurunda meydana gelecek bir artış, öncelikle şirketlerin kullanmış oldukları kredilerin Türk Lirası karşılığını arttırarak şirketlerin pasif kalitesi ve kârlılık yapısı üzerinde olumsuz bir etki meydana getirecektir. Ancak, burada ortaya çıkan zararın, direkt olarak şirketlerden kur artışı tutarında bir nakit çıkışına neden olmayacağı da dikkate alınmalıdır.

— Şirketlerin döviz cinsinden borçlarının piyasadaki döviz kuru değeri kullanılarak değerlendirilmesi neticesinde meydana gelen borç artışı kurun piyasadaki anlık fiyatı ile ilgili bir değere ulaşacaktır, asıl önemli olan fiili borç ödeme anında kurların hangi düzeyde olacaktır. Bu nedenle bilhassa reel sektör açısından asıl risk, kurların hızlı değişimlerinden ziyade, çok yüksek bir platoda dengeye gelmesidir.

— Özel sektör borcunun vadesine kalan süreye göre dağılımına bakıldığında 140.4 milyar USD tutarındaki borcun 39.9 milyar USD'lik kısmının (yüzde 29) Temmuz 2008 – Temmuz 2009 dönemini kapsayan bir yıllık süre içinde vadesinin geldiği görülmektedir. Bu tutarın 14.8 milyar USD'lik kısmı bankacılık kesimine aitken,

reel sektör içinde sanayi sektörünün 25.1 milyar USD'lik (imalat sanayii 10.3 milyar USD) tutara hizmetler sektörünün ise 14.7 milyar USD'lik bir tutara sahip olduğu görülmektedir.

— Özel sektörün kısa vadeli borçları da düşünülduğünde, (bu borçların tamamının yenilenmeyeceği ve ödeneceği varsayımıyla) bir yıllık dönemde 47.8 milyar USD'lik kısa vadeli borç geri ödemesi yapılacaktır. Bu tutarın 28.0 milyar USD'lik kısmı reel sektöre aittir. Dolayısıyla, 1 yıllık dönem içinde kısa vadeli borçların tamamının da yenilenmeden geri ödeneceği varsayılırsa, özel sektörde geri ödenmesi gereken borç tutarı 87.7 milyar USD'dir. Bu toplamın 53.1 milyar USD'lik kısmı reel sektör tarafından ödenecektir. Mevcut durumda bankaların döviz pozisyonlarında önemli bir açık bulunmaması nedeniyle büyük bir döviz talebinde bulunmayacakları ve Merkez Bankası'nın 77 milyar USD'lik bankaların ise yaklaşık 40 milyar USD'lik döviz rezervleri dikkate alındığında özel sektör ve bilhassa reel sektör borcunun servisinde bir sorun olmayacağı düşünülmektedir.

— Özel sektörün kullandığı kredilerin yüzde 31'i sabit, yüzde 69'u ise değişken faizlidir. Kullanılan kredilerin önemli bir bölümü (yüzde 94) EUR ve USD cinsinden kullanılan kredilerden oluşmakta olup, USD cinsinden borçlanılan kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 61'dir.

— Borçlanma kompozisyonuna bakıldığında; bankacılık sektörünün daha fazla sabit faizli borçlanma yoluna giderken (toplam borçlarının yüzde 35.7'si) reel sektörün sabit faizli borçlarının toplam borçları içindeki payının yüzde 28.7 olduğu görülmektedir.

— Özel sektör borçlanması ağırlıklı olarak değişken faizli ve USD üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle uluslararası piyasalarda meydana gelen faiz yükselmeleri özel sektörü olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak, dünya genelinde beklenen ekonomik daralmaya karşı bilhassa gelişmiş ülke merkez bankalarının tepkisinin faizleri düşürmek ve düşük düzeyde tutmak olarak devam etmesi olması ve uluslararası piyasalarda güvenin tesis edilmesi ile likiditenin artması durumunda, değişken faizler özel sektör firmaları için bir avantaj da yaratabilecektir. Mevcut trendlere bakıldığında, kredi faizlerinin bir süre daha yüksek seviyelerde devam edeceği anlaşılmaktadır.

— 2003 yılından itibaren reel sektörün döviz pozisyon açığı (ağırlıklı olarak döviz borçlanmaları neticesinde) giderek artış göstererek 2008 yılının Mart ayı itibarıyla 73.8 milyar USD civarına yükselmiştir.

— Döviz pozisyonu açısından önemli nokta, kur yükselmesi neticesinde kısa vadede bu açık pozisyondan kaynaklanan döviz likiditesi talebinin düzeyidir. Reel sektörün 1 yıldan kısa vadeli varlıklarının yükümlülükleri ile yaklaşık olarak eşit düzeyde olduğu görülmektedir.

— Reel sektörün 2009 Mart ayına kadar olan dönemde dış yükümlülüklerini döviz alacakları ile karşılama kapasitesinde olduğu görülmektedir. Döviz pozisyon açığı nedeniyle kur yükselmeleri reel sektörün finansman giderlerini arttırarak kârlılıklarını olumsuz yönde etkileyecek, ancak, yükümlülükleri yerine getirme konusunda bir sorun ortaya çıkmayacaktır.

— ABD ekonomisinde gerçekleşecek durgunluk veya daralmanın Türkiye'nin ABD'ye ihracatını daraltıcı etkisi olacaktır. Ancak, 2003-2008/8 dönemi dikkate alındığında; ABD'ye olan ihracatın toplam ihracatın yüzde 5'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle resesyon neticesinde ABD pazarından dolayı ihracatta yaşanacak olan daralmanın boyutu büyük olmayacaktır.

— ABD'deki daralmadan ziyade Avrupa ülkelerinde yaşanacak olan büyük oranlı bir gelir daralmasının Türkiye ihracatını çok daha yoğun bir şekilde etkileyeceği düşünülmektedir. 2003-2008/8 döneminde ortalama olarak ihracatımızın yüzde 64'ü Avrupa ülkelerine (AB ülkeleri + Diğer Avrupa) yapılmaktadır. Bu ülkelere yapılan ihracatın hemen tamamı başta giyim, gıda ve içecek olmak üzere tüketim mallarından oluştuğundan, talebin gelir esnekliği önem taşımaktadır. Bu ülkelerin talebinde meydana gelecek değişme, malların fiyatından ziyade ihracat yapılan ülkelerin gelirlerine karşı daha duyarlıdır. Dolayısıyla döviz kurlarında meydana gelecek bir artıştan ziyade, bu ülkelerin gelirlerinin daralması talebin gelir esnekliğinden dolayı Türkiye ihracatını azaltıcı yönde etki yapacaktır.

— 2003-2008 ağustos döneminde, dış ticaret fazlasına göre yapılan sıralamada giyim eşyası, tekstil ürünleri ve gıda ve içecek sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle tüketim malı üreten bu ilk üç sektörün dış ticaret fazlası, imalat sanayinde fazla veren sektörler toplamının yüzde 80.5'ine tekabül

etmektedir. Dolayısıyla, yurt dışı talep daralmasından dolayı en fazla etkilenecek olan sektörler özellikle tüketim malı üreten bu sektörler olacaktır.

— 2008'in ilk sekiz aylık döneminde, dış ticaret fazlasına göre yapılan sıralamada giyim eşyası, tekstil ürünleri ve motorlu kara taşıtı ve römorkları sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle bu ilk üç sektörün dış ticaret fazlası, imalat sanayinde fazla veren sektörler toplamının yüzde 68,7'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, cari dönem itibariyle yurt dışı talep daralmasından en fazla etkilenecek olan sektörler bu sektörler olacaktır. Genel olarak dış ticaret fazlası veren sektörler arasında yer almayan motorlu kara taşıtı ve römorkları sanayi sektörünün son iki yıllık performansı ile cari dönemde dış ticaret fazlası veren sektörler sıralamasında üçüncülüğe yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla bu sektör dış talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörler arasında üçüncü sırada yer almaktadır.

— Dış ticaret açığına göre yapılan sıralamada kimyasal madde ve ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve ana metal sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle imalat sanayine girdi temin eden bu ilk üç sektörün dış ticaret açığı, imalat sanayinde açık veren sektörler toplamının yüzde 66.1'ine tekabül etmektedir. Dolayısıyla döviz kuru yükselmelerinden dolayı üretim maliyetlerinin artarak kar marjlarının düşmesinden ve yurtiçi talebin daralmasından, ilk önce olumsuz olarak etkilenecek olan sektörler özellikle imalat sanayine hammadde temin eden bu sektörler olacaktır. Bu sektörler için talebin ağırlıklı olarak ülke büyümesine duyarlı olduğu görülmektedir.

— 2008'in ilk sekiz aylık döneminde, dış ticaret açığına göre yapılan sıralamada kimyasal madde ve ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt sanayi sektörleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Özellikle bu ilk üç sektörün dış ticaret açığı, imalat sanayinde açık veren sektörler toplamının yüzde 63,3'üne tekabül etmektedir. Dolayısıyla, cari dönem itibariyle, döviz kuru yükselmelerinden dolayı üretim maliyetlerinin artarak kar marjlarının düşmesinden ve yurtiçi talebin daralmasından, ilk önce olumsuz olarak etkilenecek olan sektörler bu sektörler olacaktır. Genel olarak dış ticaret açığı veren sektörler sıralamasında dördüncü sırada yer alan kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar sektörü cari dönem itibariyle ana metal sanayi ile yer değiştirmiştir.

— Üretim endeksi ve kapasite kullanım oranları verileri aylık bazda değerlendirildiğinde, küresel mali krizin etkilerinin istatistiklere son aylar itibariyle yansımaya başladığı dikkati çekmektedir.

— 2003–2008 döneminde sürekli olarak artış gösteren imalat sanayi üretim endeksi, Ağustos 2008’de bir önceki aya göre yüzde 9.8 azalırken, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 5.7 azalış kaydetmiştir.

— Eylül 2009’da imalat sanayi kapasite kullanım oranı bir önceki aya göre 3.6 puan artmasına karşın, bir önceki yılın aynı ayına göre 3.4 puan azalış göstermiştir. Kapasite kullanım oranı temmuz ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre 1.9 puan, Ağustos ayında ise 4.1 puan azalış kaydetmiştir.

— Üretim endeksi, 2008 yılı Haziran ayında bir önceki yılın aynı ayına göre 9 alt sektörde azalış gösterirken, Temmuz ayında bu sayı 10’a, Ağustos ayında ise 16’ya yükselmiştir.

— Kapasite kullanım oranı, Temmuz 2008’de bir önceki yılın aynı ayına göre 14 alt sektörde düşerken, Ağustos’ta 16, Eylül’de ise 18 alt sektörde düşüş göstermiştir.

— İmalat sanayinin alt dallarında özellikle radyo, televizyon ve haberleşme cihazları, tekstil ürünleri ve giyim eşyası imalatında kapasite kullanım oranlarında düşüşler ve üretim endeksinde azalmalar gerçekleşmektedir.

— Dünya genelinde ekonomik durgunluğun artması neticesinde düşen gelir düzeyi, talep seviyesini de olumsuz etkileyecektir. Talep düzeyindeki azalmalar, Türkiye’nin ihracatçı olduğu sektörlerin (başta otomotiv olmak üzere, tekstil, giyim eşyası, radyo, televizyon ve haberleşme cihazları, ana metal sanayi) üretiminde azalmalara ve bu sektörlerdeki kapasite kullanım oranlarının düşmesine neden olacağı gibi, aynı zamanda istihdamda da azalmalara neden olabilecektir.

— Sektörlerin dışa açıklık yapısını saptamak amacıyla 2002 yılı Input/Output tablosundan hareketle sektörel ihracat/üretim oranlarına bakıldığında; diğer ulaşım araçlarının imalatı (yüzde 48.08); radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı (yüzde 44.4); motorlu kara taşıtı, römork ve yan-römork imalatı (yüzde 43.64); giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması (yüzde 41.2) sektörlerinin ilk sırada yer aldıkları ve dış talepte meydana gelecek olası bir şoktan en fazla etkilenecek sektörlerin başında geldikleri saptanmıştır.

— Ülkemizin üretim yapısının ağırlıklı olarak iki sektöre dayalı geliştiği izlenmektedir. 2002 değerlerine göre gıda ürünleri ve içecek imalatının toplam imalat sanayi üretimi içerisindeki payı yüzde 20.7, tekstil sektörünün (tekstil ürünleri imalatı+giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması+derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı) payı yüzde 25.9'dur.

— İthalata bağımlı üretim yapıları nedeni ile kur şokundan sırasıyla şu sektörlerin daha fazla etkileneceği düşünülmektedir; kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı; radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı; mobilya imalatı; b.y.s. diğer imalat; derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı; ana metal sanayi; tıbbi aletler; hassas ve optik alatlar ile saat imalatı; motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı; plastik ve kauçuk ürünleri imalatı, b.y.s elektrikli makine ve cihazların imalatı ve metal eşya sanayi(makine ve teçhizatı hariç). İhracatın ithalata olan bağımlılığına katkı yapan (yurt içi üretimi olumsuz etkileyen), dolayısıyla cari açığın artmasına neden olan faktörlerden birisi de Dâhilde İşleme Rejimi olarak bilinen teşvik sistemidir.

— Yurtiçi nihai talepte ve/veya ihracatta meydana gelecek olası bir daralmada toplam ileri bağlantıları yüksek olduğu için sırasıyla şu sektörlerin daha fazla daralma yaşayacakları düşünülmektedir; ana metal sanayi; kimyasal madde ve ürünlerin imalatı; tekstil ürünleri imalatı; kağıt ve kağıt ürünleri imalatı; plastik ve kauçuk ürünleri imalatı; kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı; metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı; gıda ürünleri ve içecek imalatı; metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç) ve b.y.s makine ve teçhizat imalatı.

Tablo 23: Alt Sektörler İtibariyle İmalat Sanayinin Performansının ve Risk Gruplarının Değerlendirilmesi

SEKTÖRLER	Performans		Dış Ticaret		INPUT/OUTPUT Bulguları			
	Üretim Endeksi	KKO	Dış Talep	İç Talep	Dışa Açıklık	Üretimdeki Payı	İthalata Bağımlılık	Talebe Duyarlılık
Gıda ve İçki	+	+	-		DÜŞÜK	YÜKSEK	DÜŞÜK	ORTA
Tütün	+	+	=		DÜŞÜK	DÜŞÜK	ORTA	DÜŞÜK
Tekstil	-	-	-		ORTA	YÜKSEK	ORTA	YÜKSEK
Giyim Eşyası	-	-	-		YÜKSEK	YÜKSEK	ORTA	ORTA
Deri İşleme ve Ayakkabı	=	-	=		DÜŞÜK	DÜŞÜK	YÜKSEK	ORTA
Ağaç ve Mantar Ürünleri	+	+	=		DÜŞÜK	DÜŞÜK	ORTA	ORTA
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	-	-		-	DÜŞÜK	ORTA	ORTA	YÜKSEK
Basım ve Yayımlar	+	-	=		DÜŞÜK	DÜŞÜK	ORTA	ORTA
Petrol Ürünleri	+	+		-	DÜŞÜK	ORTA	YÜKSEK	YÜKSEK
Kimya	-	-		-	DÜŞÜK	YÜKSEK	ORTA	YÜKSEK
Plastik ve Kauçuk	=	-	=		ORTA	ORTA	YÜKSEK	YÜKSEK
Taş ve Toprak Ürünleri	+	+	-		ORTA	ORTA	DÜŞÜK	YÜKSEK
Ana Metal	+	-		-	ORTA	ORTA	YÜKSEK	YÜKSEK
Metal Eşya Sanayii	+	-		-	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA
Makine ve Teçhizat	=	=		-	ORTA	ORTA	ORTA	ORTA
Büro, Mh.-Bilgi İşlem Mak.	-	-		-	ORTA	DÜŞÜK	ORTA	DÜŞÜK
Elektrikli Mak. ve Cihazları	+	-		-	ORTA	ORTA	YÜKSEK	ORTA
Radio, TV, Haberleş. Cih.	-	+		-	YÜKSEK	DÜŞÜK	YÜKSEK	ORTA
Tıbbi Aletler, Opt. Al., Saat	-	-		-	ORTA	DÜŞÜK	YÜKSEK	DÜŞÜK
Otomotiv	-	-		-	YÜKSEK	ORTA	YÜKSEK	ORTA
Diğer Ulaşım Araçları	=	-	=		YÜKSEK	DÜŞÜK	ORTA	DÜŞÜK
Mobilya İmalatı	+	-	=		ORTA	ORTA	YÜKSEK	DÜŞÜK

Tablonun yorumlanması hakkında not:

- 22 alt sektör itibariyle sektörlerin kriter bazındaki sayısal değerleri çalışmanın içinde yer almaktadır. Bu tabloda amaç, özet bir görünüm olarak tüm parametreleri dikkate alan nitel bir değerlendirme yapmaktır. Her bir sektörün mevcut durumunu ve olası risk faktörlerinden etkilenme derecesini görebilmek için ilgili sektörün kriterlerle ilgili açıklamaları sağa doğru okunmalıdır.
- Performans ana başlığı altında, performans göstergesi olarak seçilen üretim endeksindeki ve kapasite kullanım oranlarındaki yıllık bazda yüzde değişimin yönü ifade edilmektedir. (+) performans göstergelerindeki belirgin artışı, (-) işareti belirgin düşüşü, (=) işareti ise belirgin bir değişim olmadığını göstermektedir.
- Dış Ticaret ana başlığı altında 2008 Ağustos ayı itibariyle dış ticaret fazlası ya da açığı verene göre sektörlerin iç talep ya da dış talepteki değişime karşı hassasiyetleri incelenmiştir. Burada, önemli bir dış ticaret fazlası veren sektörlerin dış talebe karşı, önemli dış ticaret açığı veren sektörlerin ise dış talebe karşı hassas oldukları varsayılarak, bu sektörler (-) işareti ile belirtilmiştir. (=) işareti, ilgili sektörün dış ticaretinin yaklaşık olarak dengede olduğunu bu nedenle dış talep karşısında olumsuz bir yönde etkilenmeyeceğini ifade etmektedir.
- Input/Output Bulguları, 2002 yılı Input/Output tablosundan hareketle hesaplanan sektörlerin temel karakteristiklerini ifade etmektedir. Dışa Açıklık kriterinde sektörün toplam ihracatının toplam üretime oranı, Üretimdeki Payı kriterinde sektörün üretiminin İmalat Sanayi Üretimi içindeki payı (sektörün göreceli

büyüklüğü), İthalata Bağımlılık kriterinde sektörün ürettiği ürüne gerçekleşecek bir birimlik talep artışı neticesinde sektörün ne ölçüde ithal girdi temin etme eğiliminde olduğu, Talebe Duyarlılık kriterinde ise, bütün sektörlerin ürünlerine birer birimlik talep artışı gerçekleştiğinde ilgili sektörün üretiminde ne büyüklükte bir değişme olacağı (ilgili sektörün nihai talep ya da harcanabilir gelirden meydana gelecek değişimden etkilenme derecesi) gösterilmektedir. Burada (Yüksek), (Orta) ve (Düşük) ifadeleri sektörlerin ilgili kriter bazında diğer sektörlerle nazaran pozisyonunu göstermektedir.

- Örnek olarak Ana Metal Sanayiini yorumlarsak; Sektörün Üretim Endeksi Ağustos Ayında bir önceki yılın aynı ayına göre artış eğilimi göstermekte iken, Eylül 2008 itibariyle Kapasite Kullanım Oranı azalış eğilimi göstermektedir. Sektör dış ticaret fazlası verdiği için dış talepteki değişimlere karşı duyarlıdır. Sektörün ihracatının toplam üretimi içindeki payı orta düzeydedir. İmalat sanayi içinde orta derecede öneme sahip bir sektör olarak görülmektedir. Sektörün ithalata bağımlılığı (üretim için gereksinme duyduğu ithal girdiler) yüksek düzeydedir. Talepteki değişimlere karşı yüksek ölçüde duyarlı olan sektör, talep daralmasından en fazla etkilenecek sektörler arasındadır.